नेपाल

चोटमाथि थपिँदो अपमान

युद्धकालीन ज्यादतीमा दण्डहीनता जारी छ

HUMAN RIGHTS WATCH

ADVOCACY FORUM

चोटमाथि थपिँदो अपमान

युद्धकालीन ज्यादतीमा दण्डहीनता जारी छ

प्रतिलिपि अधिकार©२०११ ह्युमन राइट वाच तथा एडभोकेसी फोरम
सर्वाधिकार सुरक्षित
संयुक्त राज्य अमेरिकामा मुद्रित
ISBN: 1-56432-835-X
आवरण डिजाइनः राफेल जिमेनेज

ह्युमन राइट वाच विश्वभरका जनताको मानव अधिकार रक्षाका लागि प्रतिबद्ध छ। हामी भेदभावको रोकथाम गर्ने, राजनीतिक अधिकारको समर्थन गर्ने, युद्धकालमा हुने अमानवीय व्यवहारबाट मानिसहरूलाई जोगाउन र दोषीहरूलाई न्यायको कठघरामा पुर्‍याउनका लागि पीडित व्यक्ति र अधिकारकर्मीहरूका साथमा रहन्छौँ। हामी मानव अधिकार हननका घटनाहरूका बारेमा अनुसन्धान गर्छौँ, तिनलाई सार्वजनिक गराउँछौँ र दोषीहरूलाई उत्तरदायी ठहर्‍याउँछौँ। हामी अनुचित व्यवहारको अन्त्य र अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानूनहरूको सम्मानका पक्षमा छौँ र त्यसमा व्यवधान पुर्‍याउने सरकार र हातमा शक्ति हुने अरूलाई पनि चुनौती दिन्छौँ। सबैका लागि मानव अधिकारको पक्षपोषण गर्नका लागि हामी आम नागरिक र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसित सहकार्य गर्छौँ।

ह्युमन राइट वाच संसारका ४० भन्दा धेरै देशहरूमा कर्मचारीहरू रहेको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन हो। यसका कार्यालयहरू अम्सटरड्याम, बर्लिन, ब्रसल्स, सिकागो, जेनेभा,, गोमा, जोहनसबर्ग, लण्डन, लस एन्जेलस, मस्को, नैरोबी, न्यूयोर्क, पेरिस, सान फ्रान्सिस्को, टोक्यो, टोरन्टो, ट्युनिस, वासिङ्टन डीसी र जुरिचमा रहेका छन्।

थप जानकारीका लागि हेर्नुहोला : http://www.hrw.org

* * *

एडभोकेसी फोरम नेपालमा विधिको शासनको प्रवर्धन गर्ने तथा मानव अधिकारका अन्तर्राष्ट्रिय मानकहरूको समर्थन गर्ने क्रियाशील गैरनाफामुखी, गैरसरकारी संस्था हो। यसले २००१ मा आफ्नो स्थापना भएदेखि नै मानव अधिकारको पैरवी गर्नमा र नेपालमा गहिरोगरी जरा गाडेको दण्डहीनताको संस्कृतिको विरोध गर्नमा अग्रस्थानमा रहेर कार्यरत छ।

थप जानकारीका लागि हेर्नुहोला : http://www.advocacyforum.org/

नोबेम्फय २०११

1-56432-835-X

चोटमाथि थपिँदो अपमान

युद्धकालीन ज्यादतीमा दण्डहीनता जारी छ

सारांश तथा हालका विकासहरू 1

हालका विकासहरू 3

विधि 7

सिफारिसहरू 9

नेपाल सरकारका लागि 9

संयुक्त राष्ट्रसंघ एवं विशेषगरी अस्ट्रेलिया, चीन, युरोपेली संघ, भारत, जापान तथा अमेरिका लगायत अन्तर्राष्ट्रिय समुदायका लागिः 10

१. दण्डहीनताको निरन्तरता : छ वटा प्रतिनिधि घटनाहरू 11

कर्ण रसाइली (रिना रसाइलीका बाबु) 12

पुनीमाया लामा (अर्जुन लामाकी श्रीमती) 16

जयकिशोर लाभ (सञ्जीव कुमार कर्णका बाबु) 17

देवी सुनुवार (मैना सुनुवारकी आमा) 22

यसोदा शर्मा (सूर्यप्रसाद शर्माकी श्रीमती) 25

अब्दुल मजिद देवान (शहीद उल्लाह देवानका बाबु) 29

२. युद्धकालका गम्भीर दुर्व्यवहार सम्बन्धमा कारवाही चलाउनु पर्ने दायित्वबाट उम्कने सरकारी रणनीतिहरू 31

मुद्दा फिर्ता लिने कार्य 31

क्षमादान 32

माफी 33

परिशिष्ट 35

न्यायको पर्खाइमा रहेका गम्भीर मानव अधिकार हननका ६२ वटा मुद्दाको अद्यावधिक स्थिति **35**

© 2008 John Emerson

District Map of Nepal

सारांश तथा हालका विकासहरू

> जनरल साहेब, मेरी छोरीको अस्थिपञ्जरले न्यायका लागि गरेको क्रन्दन तपाईँले आर्तनाद सुन्नुहुनेछ र देशमा व्याप्त दण्डहीनताबाट म लगायत सारा नेपालीलाई रक्षा गर्न मैले गरेको याचनालाई गम्भीरतापूर्वक लिनुहुनेछ भन्ने मैले ठूलो आशा गरेकी छु। तपाईँले चालेको एकमात्र कदम नै नेपालमा दण्डहीनताको अन्त्यका लागि ठूलो फडको हुनेछ भन्ने कुरामा म विश्वस्त छु।
> मैना सुनवारकी आमा देवी सुनुवारले सेना प्रमुखलाई फेब्रुअरी २०११ मा पठाएको पत्रबाट

> नेपालले विधिको शासन, सुशासन तथा मानव अधिकार सुनिश्चित गरेर संवैधानिक सर्वोच्चता स्थापना गर्नुका साथै असुरक्षाको अन्त्य गरेर र दण्डहीनतालाई सम्बोधन गरेर शान्ति प्रक्रियालाई सकारात्मक निष्कर्षतिर लैजाने कुरामा आफ्नो पूर्ण प्रतिवद्धता रहेको सङ्केत गरेको छ... दण्डहीनतालाई सम्बोधन गर्नका लागि विगतका घटनाहरूलाई सम्बोधन गर्न र वर्तमानमा विधिको शासन सुनिश्चित गर्न अपरिहार्य हुन्छ। नेपाल यी दुवै क्षेत्रमा काम गर्न पूर्णरूपले प्रतिवद्ध छ।
> ह्युमन राइट काउन्सिलको *युनिभर्सल पेरियोडिक रिभ्यु*माथिको कार्य समूहको प्रतिवेदन, मार्च ८, २०११ को अनुच्छेद ५१

नोभेम्बर २००६ मा भएको विस्तृत शान्ति सम्झौताको पाँच वर्ष बितिसक्दा पनि मानव अधिकार हननका घटनाका कैयन् पीडित व्यक्तिका परिवाहरू न्यायको प्रतीक्षामा छन्। नेपालको सशस्त्र द्वन्द्वलाई औपचारिकरूपमा टुङ्ग्याउने उक्त सम्झौतामा राजनीतिक दलहरूले पनि मानव अधिकार हननका घटनाहरूको छानबिन गर्ने र कारवाही गर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गरेका थिए र दण्डहीनतालाई प्रश्रय नदिने बाचा गरेका थिए।

यद्यपि, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रसस्त प्रचार र कानूनी उपचारको खोजी भए पनि मानव अधिकार हननका घटनाका लागि जिम्मेवार व्यक्तिहरूले उन्मुक्ति पाउने लक्षणहरू देखा परिरहेका छन्। चोटमाथि अपमान थप्नकै लागि युद्धका बेलामा भएका मानव अधिकार हननका केही कथित घटनामा कथित दोषीहरूको पदोन्नति भएको छ। उनीहरू

वरिष्ठ सरकारी पदहरूमा नियुक्त भएका छन् वा वास्तविक र स्वतन्त्र छानबिनको कहिल्यै पनि सामना नै नगरी शान्तिस्थापनाका काममा विदेश जाने अवसर पाएका छन्।

हाम्रा अघिल्ला तीनवटा प्रतिवेदनहरू *न्यायको पर्खाइमा* (२००८), *अझै न्यायको पर्खाइमा* (२००९), र न्यायप्रति उदासीनता (२०१०), मा उल्लेख भए झैँ धेरै पीडित परिवारहरूले गैरन्यायिक हत्या र जबरजस्ती बेपत्ता पार्ने कार्यका कथित दोषीहरूको पहिचान गरेर प्रहरीसमक्ष प्रमाण पनि पेश गरेका छन्। तर सर्वोच्च अदालतको फैसला भएका आदेशहरूका हकमा समेत समय समयमा प्रहरी आफ्नो कर्तव्यबाट विमुख भएको र छानबिन गर्नबाट चुकेको छ। उत्तरदायित्वबाट पन्छिनका लागि नेपाली सेना (सन् २००६ अघिको शाही नेपाली सेना) तथा पूर्व हतियारधारी विपक्षी समूह, एकीकृत नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी – माओवादी (एनेकपा- माओवादी) जस्ता राजनीतिक र अन्य पक्षहरूको यसमा साँठगाँठ रहेको देखिन्छ।

एकपछिका अर्का सरकारहरूले निरन्तर रूपमा अदालतमा थाँती मुद्दाहरूलाई फिर्ता लिने र आम रूपमा माफी दिने गरिरहेका कारण अभियोजन कर्ता र न्यायप्रणालीको स्वायत्ततामा प्रतिकूल असर परिरहेको छ।

यस प्रतिवेदनमा त्यस्ता छ जना व्यक्तिहरूको कथा समाविष्ट छ जो उनीहरूका आफन्तको हत्या गर्ने वा उनीहरूलाई बेपत्ता पार्नमा जिम्मेवार व्यक्तिहरूले जिम्मेवारीबाट पन्छिने निरन्तरको प्रयास गरिरहेका तापनि उनीहरूलाई न्यायिक कारवाही गराउनका लागि सङ्घर्षरत छन्। उनीहरू मध्ये एकजना कर्ण रसाइली हुन्, जो सन् २००४ को फेब्रुअरीमा सैनिकहरूबाट बलात्कार पछि हत्या गरिएकी १७ वर्षीया रिना रसाइलीका बाबु हुन्; पुनीमाया लामा अप्रिल २००५ मा माओवादीहरूबाट अपहरित अर्जुन लामाकी श्रीमती हुन्; स्वर्गीय जयकिशोर लाभ अक्टोबर २००३ मा बेपत्ता भएका २५ वर्षीय युवक सञ्जीव कुमार लाभका बाबु हुन्; देवी सुनुवार फेब्रुअरी २००४ मा सैनिक हिरासतमा यातनाका कारण मारिएकी १५ वर्षीया मैना सुनुवारकी आमा हुन् र यसोदा शर्मा जनवरी २००२ देखि बेपत्ता रहेका सूर्यप्रसाद शर्माकी श्रीमती हुन्।

यस प्रतिवेदनले अक्टोबर २००९ मा प्रहरीद्वारा मारिएका सहिद उल्लाह देवानका बाबु अब्दुल मजिद देवानले न्यायका लागि गरेको सङ्घर्षको पनि वर्णन गरेकोछ। उनी र उनीजस्ता अरूको कथाले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाका दोषीहरूले उत्तरदायित्वबाट

पञ्छिने क्रम विगतदेखि अहिलेसम्म उस्तै रूपमा विद्यमान रहेको देखाउँछ। दण्डहीनताको वातावरण अब सामान्य कुरा भइसकेको छ। [1]

हालका विकासहरू

नेपाली अधिकारीहरूले बारम्बार व्यक्त गरेको प्रतिबद्धताका विपरित नेपाली समाजमा दण्डहीनताले जरो गाडिरहेको छ। अहिले नेपालमा शान्ति प्रक्रिया र संविधान लेखन प्रक्रियालाई सन्तोषजनक निष्कर्षमा पुऱ्याउनका लागि राजनीतिक दलहरूबीच सहमतिको निर्माण हुन आवश्यक छ। यद्यपि यो काम न्यायका मूल्यमा वा नेपाली जनताको अधिकारलाई रक्षा गर्नुपर्ने कर्तव्यको मूल्यमा वा पीडित परिवारलाई न्यायबाट वञ्चित गराएर भने गरिनु हुँदैन।

नेपालमा अगष्ट २०११ को अन्त्यमा एनेकपा माओवादी र तराईका क्षेत्रीय पार्टीहरूको संयुक्त सरकार बन्यो। स्तब्ध तुल्याउने गरी माओवादी पार्टी, मधेसी, जनजाति, थरूहट, दलित तथा पिछडावर्ग आन्दोलनसित सम्बन्धित व्यक्तिहरूमाथि लागेका आपराधिक मुद्दा फिर्ता लिने र गम्भीर अपराध तथा मानव अधिकार हननका विषय समेत पर्नसक्ने मुद्धामा आममाफी घोषणा गर्ने कुरामा गठबन्धन सरकार औपचारिकरूपमा सहमत भयो।

अगष्ट २५, २०११ को "सरकार, शान्ति प्रक्रिया र संविधानका लागि माओवादी पार्टीको प्रतिवद्धता तथा प्रस्ताव" मा व्यवस्था गरिएको माफी र क्षमादान दिने व्यवस्थाले पनि यस्तै चिन्ता बढाउँछ। उक्त दस्तावेजले एक महिना भित्रमा अघिल्ला सरकारहरूले पटक पटक वाचा गरेको एक पटक पनि पूरा नभएको सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (TRC) तथा बेपत्ता आयोग बनाउने बाचा गरेको छ।

निष्पक्ष न्यायकर्ताका रूपमा रहने अपेक्षा गरिएको महान्यायाधिवक्ताका रूपमा हालै नियुक्त भएका मुक्ति नारायण प्रधानले आपराधिक मुद्धाहरू फिर्ता गर्ने कुरालाई स्वागत गर्ने सङ्केत दिएका छन्। [2] आलोचना बढ्दै गएपछि प्रधानमन्त्री बाबुराम भट्टराईले आफूले

---

[1] Advocacy Forum, "Torture and Extrajudicial Killings Amid Widespread Violence in Terai", 2010, http://www.advocacyforum.org/downloads/pdf/publications/terai-report-english.pdf, (accessed November 25, 2011); Suhas Chakma, "Made in India", The Kathmandu Post, May 6, 2010, http://www.ekantipur.com/the-kathmandu-post/2010/05/06/oped/made-in-india/208007/, (accessed November 25, 2011); "Nepal: Impunity and Political Bickering Holds People at Ransom", Asian Human Rights Commission, statement, December 9, 2010, http://www.humanrights.asia/news/ahrc-news/AHRC-STM-253-2010, (accessed November 25, 2011); "Nepal: Nepal Descending Towards Full-Spectrum Impunity for Human Rights Abuses Committed During the Conflict", Amnesty International, joint open letter, December 10, 2010, http://www.amnesty.org/en/library/info/ASA31/003/2010/en, (accessed November 25, 2011).

[2] नेपालमा महान्यायाधिवक्ताको नियुक्ति अन्तरिम संविधानको धारा १३४ (१) अनुसार प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा राष्ट्रपतिद्वारा गरिन्छ। महान्यायाधिवक्ताको नियुक्ति राजनीतिक हुन्छ र पदावधि प्रधानमन्त्रीले इच्छाएको समयसम्म कायम रहन्छ। तर बाँकी सबै सरकारी वकीलहरू

“राजनीतिकरूपले प्रेरित” मुद्दाहरू मात्र फिर्ता गर्ने भनेर उक्त कुरालाई गलत सावित गर्ने कोसिस गरे। नोभेम्बर १ मा भट्टराईले सबै प्रमुख राजनीतिक दलहरूसित सात बुँदे सहमति गरे, जसमा यस्तो दफा राखिएको छः “द्वन्द्वकालीन कानूनी मुद्दाहरूलाई वृहत् शान्ति सम्झौता तथा अन्तरिम संविधान २००७ का अक्षर र भावनाहरू अनुसार हेरिनेछ। ”

यसले भन्न खोजेको कुरा स्पष्ट नभए पनि वृहत् शान्ति सम्झौता तथा अन्तरिम संविधान दुवैले कानूनी शासन कायम गर्ने तथा नेपालले हस्ताक्षर गरेका अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून तथा मूल्यहरू अनुरूप नागरिकहरूका हक अधिकारहरूको प्रत्याभूति गर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गरेका छन्। उक्त दस्तावेजहरूको अक्षर र भावनाहरूको प्रतिबद्धतापूर्वक अनुसरण गर्ने हो भने युद्ध अपराध र यातना लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय अपराधहरूसम्बन्धी मुद्दा फिर्ता लिन मिल्दैन। यो सामग्री तयार हुञ्जेलसम्ममा युद्धकालीन मुद्दाहरूका बारेमा के टुङ्गो लाग्छ भन्ने अनिश्चित नै छ।

नेपाली अधिकारीहरूले सङ्क्रमणकालीन न्याय प्रणालीले द्वन्द्वकालमा व्यापकरूपमा गरिएको मानव अधिकार हननका परिप्रेक्षमा सामान्य फौजदारी न्याय प्रणालीलाई सहयोग गर्छ भन्ने तर्क गर्छन् (सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग तथा बेपत्ता आयोग गठन गर्ने कुरा वृहत् शान्ति सम्झौतामा उल्लेख भए तापनि त्यसको गठन अहिलेसम्म पनि हुन सकेको छैन।) यो नेपालका अदालती प्रक्रियाहरू र अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका प्रावधानहरूका बीचमा रहेको विरोधाभाष हो।

आफूले जाहेर गरेको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता अनुसार नेपाल दोषीहरूका बारेमा छानबिन गर्न र उनीहरूलाई फौजदारी मुद्दा चलाउन वाध्य छ।

२००७ को जुलाईमा नै गिरिजा प्रसाद कोइरालाको नेतृत्वमा रहेको सरकारले सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गरेर सबै मुद्दाहरूलाई आममाफी दिने प्रयास गरेको थियो। त्यसबेला राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सङ्गठनहरूले त्यसका विपक्षमा सघन रूपमा जनमत तयार गरेका कारण सरकार त्यो व्यवस्थामा संशोधन गर्न वाध्य भयो। यो सामग्री तयार हुञ्जेलसम्म पनि त्यो विधेयक संसदको व्यवस्थापकीय समितिमा अझै पनि स्थगित रहेको छ।

निजमती कर्मचारीहरू हुन् जसको वृत्तिविकास प्रधान न्यायाधीश, सर्वोच्च अदालतका वरिष्ठतम न्यायाधीश, कानून मन्त्री, लोकसेवा आयोगका अध्यक्ष तथा महान्यायाधिवक्ता रहेको न्याय सेवा आयोगले नियमित गर्छ।

यसले अन्तर्राष्ट्रिय अपराध र मानव अधिकारको गम्भीर हननका मुद्धाहरूलाई क्षमादान दिनमा स्पष्टतः रोक लगाउँछ तापनि सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगलाई “मेलमिलाप” का लागि दिइएको अधिकार अनुसार यौनजन्य हिंसा लगायतका केही निश्चित मुद्धाहरूका लागि अप्ठ्यारो व्यवस्था गरिएको छ। यदि यो आयोगले पीडित र पीडकका बीचमा वाध्यात्मक मेलमिलाप गराउनका लागि हो भने त्यसले महिलाहरूलाई फेरि पनि उस्तै पीडाको स्थितिमा पुर्‍याउँछ। [3]

सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको विधेयकको मस्यौदा अनुसारः

> …यस ऐन अनुसार छानबिन गरिएपश्चात् आयोगले निम्नानुसारका विवरण सहितको प्रतिवेदन नेपाल सरकारलाई बुझाउनेछ।
>
> ख. छानबिन गरिँदा दोषी पाइएका व्यक्तिलाई कारवाही थाल्ने सिफारिससँग सम्बन्धी विषयहरू
> च. दफा २२ अनुसार क्षतिपूर्तिको सिफारिससँग सम्बन्धी विषयहरू [4]

आयोगसित फौजदारी अभियोगका लागि छानबिन गर्ने अधिकार छैन र यसले जबरजस्ती बेपत्ता बनाइएका घटनाहरूका सम्बन्धमा फौजदारी छानबिन गर्ने छैन तापनि यसले त्यस्ता कारवाहीको सिफारिस भने गर्न सक्दछ। यसको कार्यक्षेत्र सशस्त्र द्वन्द्वकालमा भएका घटनाहरूको सत्यता पत्ता लगाउने हो। यो आफैँमा एउटा महत्त्वपूर्ण लक्ष्य हो र नेपालमा दिगो शान्ति र लोकतन्त्रलाई स्थायीत्व दिने कामका लागि यसको महत्त्वलाई कम आँकिनु हुन्न। तर हत्या, यातना, गैरन्यायिक हत्या, जबरजस्ती बेपत्ता बनाउने कार्य जस्ता अपराधमा कारवाही हुन पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण छ।

अगष्ट १५, २०११ मा सर्वोच्च अदालतले सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन नभएको र त्यसको कार्यक्षेत्र पनि निर्धारण नभइसकेको अवस्थामा द्वन्द्वकालका मुद्धालाई विद्यमान कानून अनुसार नै व्यवहार गरिने आदेश जारी गर्‍यो।

राष्ट्रिय सुरक्षा वा क्रान्तिकारी परिवर्तनका नाममा कथित युद्ध अपराधीहरूलाई जोगाउने प्रयत्नले सुशासन, न्याय र कानूनको शासन तथा दीगो शान्तिलाई क्षति पुग्छ। नागरिकहरूले

---

3 द्वन्द्वले नेपाली महिलामा पारेको असर, एक चित्रण (Across the Lines: The Impact of Nepal’s Conflict on Women) एडभोकेसी फोरम तथा आईसीटीजे, २०१० पृष्ठ ९६

4 A Bill Relating to Providing information for the Disappearances (बेपत्ता सम्बन्धी सूचना उपलब्ध गराउनेसित सम्बन्धित विधेयक) (November 2009) as sent to the Council of Ministers by the Peace Ministry (unofficial translation).

सुरक्षा बलहरू, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय र सरकारी निकायहरूलाई विश्वास गर्ने पूर्वशर्त आपराधिक क्रियाकलापहरूप्रतिको उत्तरदायित्व हो र यो कुरा स्वतन्त्र तथा विश्वसनीय न्यायप्रणालीको स्थापनाका लागि पनि जरूरी छ।

विधि

यो प्रतिवेदन एडभोकेसी फोरम र ह्युमन राइट वाचद्वारा संयुक्त रूपमा तयार गरिएको हो। एडभोकेसी फोरम यो तथा अन्य यस्ता धेरै प्रतिवेदनहरूमा उद्धृत गरिएका पीडितका परिवारहरूलाई कानुनी सहायता उपलब्ध गराउँछ। यस प्रतिवेदनमा भएका अधिकांश सूचना तथा जानकारीहरू एडभोकेसी फोरमले परिवारहरूलाई न्याय दिलाउनका लागि गरिएका अन्तर्वार्ताका क्रममा प्राप्त भएका हुन्। केही अन्तर्वार्ताहरू केही वर्ष अघि लिइएका हुन् र ती अन्तर्वार्ताहरू नीजिरूपमा र अन्तर्वार्तामा संलग्न व्यक्तिको पूर्ण सहमतिका साथ लिइएका हुन्। अन्तर्वार्ता लिइएका कुनै पनि व्यक्तिहरूले आर्थिक क्षतिपूर्ति पाएनन्।

मुद्धाहरूको प्रगति अनुसार एडभोकेसी फोरम पीडितका परिवार, साक्षी र सूचना दिने व्यक्तिहरूसँग प्रत्यक्ष सम्पर्कमा रहन्छ। अदालती कारवाहीका परिप्रेक्षमा यसका अधिवक्ताहरूले गतवर्ष भरि नै दर्जनौं अन्तर्वार्ताहरू गरेका छन्। उनीहरू नियमित रूपमा धनुषा जिल्ला गए र सेप्टेम्बर २०१० तथा फेब्रुअरी २०११ मा भएको शवोत्खननको समयमा परिवारजनसित छलफल गरे; २००९ को अक्टोबर महिनामा रुपन्देही जिल्लामा भएको कथित गैरन्यायिक हत्या सम्बन्धी मुद्धामा तथा जनवरी २०१० मा भएको प्रहरीमा जाहेरी दर्खास्त दर्ता गर्ने क्रममा उनीहरूले परिवारजन तथा साक्षीहरूसँग अन्तर्वार्ता गरे। अर्जुन लामाको हत्यामा किटानी जाहेरी दर्खास्त गरिएका व्यक्तिलाई मन्त्रीका रूपमा दिइएको नियुक्तिका विरुद्धको सार्वजनिक सरोकारको मुद्धामा उनीहरू उपस्थित भए र श्रीमती लामासित आवश्यक छलफल गरे। मानव अधिकार समितिलाई सरकारले जवाफ दिएको प्रत्येक मौकामा उनीहरूले यशोदा शर्मासित पनि अन्तर्वार्ता गरे। अन्तर्वार्ता दिने सबै व्यक्तिले आफूले उपलब्ध गराएको सूचना र जानकारी प्रयोग गर्ने स्वीकृति प्रदान गरेका छन्।

ह्युमन राइट वाचले २००४ देखि २००७ का बीचमा सरकारी फौजहरू तथा नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) दुवै पक्षबाट भएका युद्धकालीन ज्यादतीहरूका सम्बन्धमा मौलिक अनुसन्धान गरी केही प्रतिवेदन जारी गरेको छ, जसमध्ये केही एडभोकेसी फोरमसँग संयुक्तरूपमा गरिएका हुन्। जनसङ्ख्याको वृहत भागलाई समेट्ने गरी ह्युमन राइट वाचले द्वन्द्वजनित मुद्धासित सम्बन्धित परिवार तथा पीडित व्यक्तिहरूसँग अन्तर्वार्ता लियो। पीडित व्यक्ति तथा साक्षीहरू बाहेक ह्युमन राइट वाचले सरकारी अधिकृतहरू, राजनीतिक व्यक्तिहरू, मानव अधिकारीकर्मीहरू तथा अन्तर्राष्ट्रिय तथा कूटनीतिक समुदायका सदस्यहरूसँग पनि अन्तर्वार्ता लिएको छ। विगतमा भएका ज्यादतीहरूका लागि उत्तरदायित्व नलिइएका कारण

ज्यादती र दण्डहीनताले हाल कसरी प्रश्रय पाइरहेका छन् भन्ने हाम्रो चासो रहेका कारण ह्युमन राइट वाचले डिसेम्बर २०१० मा हाल तराई क्षेत्रमा भइरहेका मानव अधिकार हननका घटनाहरूलाई अभिलेखीकरण गरेको छ।

एडभोकेसी फोरमका अधिवक्ताहरू पीडितका परिवारजनसित नियमित सम्पर्कमा रहेका छन् र उनीहरूले सम्बन्धित मुद्धाहरूको स्थितिका बारेमा निरन्तर रूपमा सूचना अध्यावधिक गरिरहेका छन्।

सिफारिसहरू

नेपालमा दण्डहीनताको अन्त्य गर्नका लागि एडभोकेसी फोरम - नेपाल तथा ह्युमन राइट वाचले नेपाल सरकार तथा प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय पक्षहरूसमक्ष पहिले नै विस्तृत सिफारिसहरू दिइसकेको छ (विगतको प्रतिवेदनको सिफारिस खण्डको लिंक)। हामीले तत्काल सम्बोधन गर्नुपर्ने प्राथमिकताका रूपमा ठहर गरेका चरणहरू निम्नानुसार छन् :

नेपाल सरकारका लागि

- सर्वोच्च अदालतको आदेश अनुरूप अनुसन्धान तथा कानूनी कारवाही चलाउनका लागि नेपाल प्रहरी तथा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई निर्देश गर्ने एवं मानव अधिकार हननका पीडितहरूका लागि अन्तर्राष्ट्रिय कानून तथा मापदण्ड अनुरूप पूर्ण क्षतिपूर्ति हुने किसिमको प्रभावकारी कानूनी उपचारमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने।

- कथित राजनीतिक कारणले कुनै पनि फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिने कुराको निर्णय सर्वोच्च अदालतद्वारा निर्धारित कानूनी व्यवस्था तथा नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता अनुरूप हुने गरी स्वतन्त्र तथा निष्पक्ष कानूनी कारवाहीबाट मात्र कार्यान्वयन गरिनेछ भन्ने स्पष्ट रूपमा तथा दोहोरो अर्थ नलाग्नेगरी विज्ञप्ति जारी गर्ने। अन्तर्राष्ट्रिय कानून बमोजिम अपराध ठहरिने मानव अधिकार हननका गम्भीर घटनाका सन्दर्भमा दिइने आममाफी ती प्रतिवद्धताहरूको स्पष्ट उल्लङ्घन हुनेछ।

- सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग तथा बेपत्ता आयोग लगायत वृहत् शान्ति सम्झौता तथा अन्तरिम संविधानले आवश्यक ठानेका सङ्क्रमणकालीन न्यायिक निकायहरूको स्थापनामा सहयोग गर्ने। तर यस्ता निकायहरू फौजदारी न्याय प्रणालीलाई विस्थापित गर्ने निकायका रूपमा नभई त्यसको सहयोगीका रूपमा रहन्छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने। यस्ता निकायद्वारा प्रदान गरिएका माफीहरू अन्तर्राष्ट्रिय कानून अनुसार मानव अधिकारको गम्भीर हनन तथा अपराध ठहरिने घटना लगायत मानव अधिकारको व्यापक हननका घटनाका सन्दर्भमा लागु हुने छैनन्।

- महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा सम्बन्धित क्षेत्रको अनुभव भएका उच्च प्रहरी अधिकृत तथा नेपाल मानव अधिकार आयोगका सदस्यहरू समेत रहने विशेष

अनुसन्धान एकाई स्थापना गर्ने। अदालतको आदेश पालना नगर्ने कार्यलाई गम्भीर अपराधका रूपमा लिइनु पर्छ।

- अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको रोम विधान, जबरजस्ती बेपत्ता बनाउने कार्यबाट व्यक्तिहरूलाई सुरक्षा दिने सम्बन्धी महासन्धी (Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearances), यातना तथा अन्य क्रुर र अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका विरुद्धको महासन्धी सम्बन्धी वैकल्पिक सम्झौता (Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) मा हस्ताक्षर तथा त्यसलाई अनुमोदन गर्ने।

- पदोन्नति, राष्ट्रसंघीय शान्तिसेनाको अन्तर्राष्ट्रिय जिम्मेवारी वा विदेशमा दिइने विशेष तालीमका लागि प्रस्ताव गरिने सुरक्षादलका कुनै पनि सदस्यहरूका सम्बन्धमा प्रभावकारी जाँचबुझ गरिने कुरा सुनिश्चित गर्ने। मानव अधिकार हननका गम्भीर घटनाका सम्बन्धमा अनुसन्धानका क्रममा रहेका कुनै पनि व्यक्तिलाई विदेश भ्रमणमा प्रतिवन्ध लगाइने कुरा सुनिश्चित गर्ने।

संयुक्त राष्ट्रसंघ एवं विशेषगरी अस्ट्रेलिया, चीन, युरोपेली संघ, भारत, जापान तथा अमेरिका लगायत अन्तर्राष्ट्रिय समुदायका लागिः

- नेपालले दण्डहीनतालाई सम्बोधन गर्न संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार परिषदको विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (UN Human Rights Council's Universal Periodic Review) मा व्यक्त गरेका प्रतिबद्धताहरूका सम्बन्धमा सक्रियतापूर्वक अनुगमन गर्ने।

- सुरक्षा निकायहरूका लागि जाँचबुझको कार्यविधि एवं प्रभावकारी निरीक्षण तथा उत्तरदायित्व सम्बन्धी प्रणाली लगायत सुरक्षा क्षेत्रको सुधारलाई प्रवर्द्धन गर्ने।

- मानव अधिकार हननका गम्भीर घटनाहरूमा संलग्न रहेको शङ्का गरिएका व्यक्तिहरूलाई शान्ति स्थापनाका कार्य तथा वैदेशिक तालिममा पठाउन प्रतिवन्ध गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्न जाँचबुझ कार्यविधिको सुधार गर्ने।

- नेपालमा दण्डहीनतालाई अन्त्य गर्नका लागि नेपालस्थित राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार सम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालयलाई दिइने सहयोगलाई निरन्तरता दिने।

१. दण्डहीनताको निरन्तरता : छ वटा प्रतिनिधि घटनाहरू

यस खण्डमा कैयन परिवारहरूले न्यायको खोजीमा भोग्नु परेको बाधा व्यवधानहरूलाई चित्रित गर्दै युद्धकालीन ज्यादतीहरू भोग्ने पाँचवटा परिवारका अनुभवको अभिलेख गरिएको छ। [5] यी मुद्दासित सम्बन्धित परिवारहरूको न्यायका लागि मरिमेटने क्षमता र प्रतिबद्धताका कारण यी मुद्दाहरूमा अरूका तुलनामा धेरै प्रगति भएको छ र यसैले यी घटनाहरूलाई विशिष्ट बनाएको छ। यी पाँचवटा मध्ये चारवटा घटनाहरूका बारेमा *न्यायको पर्खाइमा : नेपालको सशस्त्र द्वन्द्वका अदण्डित अपराधहरू* (Waiting for Justice: Unpunished Crimes from Nepal's Armed Conflict) मा मूलरूपमा नै उल्लेख भएको छ र यहाँ पनि यीनलाई अध्यावधिक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। छैठौँ घटनाले द्वन्द्वपछि बढेको दण्डहीनताबाट सृजित प्रभावहरूका बारेमा चर्चा गर्दै तराई क्षेत्रमा युद्धपछि मारिएको एउटा युवकको हत्याको चर्चा गर्छ।

दण्डहीनका सम्बन्धमा कारवाही गर्ने दिशामा देखिएको निरन्तरको असफलताले प्रहरी मा एक हदसम्म साधन स्रोत तथा तालिमको अभावका कारण र मूलरूपमा सङ्गठनात्मक स्वतन्त्रता र उत्तरदायित्वको अभावका कारण विद्यमान कमजोरीमा प्रकाश पार्छ। मानव अधिकार हननमा संलग्न व्यक्तिहरूका सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्न तथा कारवाही चलाउनका लागि प्रहरी मा ज्यादै नै न्यून प्रोत्साहनको व्यवस्था रहेको छ। बरू, प्रहरी सार्वजनिक सेवामा प्रदर्शित उच्च योग्यतामाभन्दा नातावाद कृपावादमा आधारित दण्ड र पुरस्कारको संस्थागत ढाँचा तथा राजनीतिक दवाव अनुसार चल्ने कुरामा नै केन्द्रित रहेको देखिन्छ।

अपराध अनुसन्धान विभागका प्रमुखले ह्युमन राइट वाचलाई भने, "प्रहरी सँग अनुसन्धानका लागि वैज्ञानिक उपकरणहरूको अभाव छ, प्रहरीको कार्यशैली प्रमाण उन्मुख नभई स्वीकारमुखी रहेको छ। यस बाहेक प्रहरी को दैनिक काममा सधैँ नै राजनीतिक हस्तक्षेप रहने गरेको छ। "[6]

पीडितका परिवारहरूले आफ्ना गुनासा र समस्याहरू दर्ता गर्न सफल भएका प्रायः सबै घटनाहरूमा प्रहरी अपराध भएको स्थानमा जाने, साक्षीहरूबाट बुझ्ने तथा कथित दोषीहरूलाई पक्रने जस्ता फौजदारी अनुसन्धानका आधारभूत प्राथमिक चरणहरू

---

5 यस प्रतिवेदनको परिशिष्टमा युद्धकालीन ६२ वटा घटनालाई अध्यावधिक गरिएको छ।

6 ह्युमन राइट वाचले अक्टोबर २७, २००७ मा अपराध अनुसन्धान विभागका नायव प्रहरी महानिरीक्षक प्रकाश कुमारसित गरेको अन्तर्वार्ता

अवलम्बन गर्न समेत असफल भएको छ। प्रहरीले प्रायः जाहेरी दर्खास्त [First Information Reports (FIRs)] दर्तालाई कागजी प्रक्रियाका रूपमा लिन्छ र सो उपर कारवाही नचलाउनका लागि राजनीतिक नेतृत्वबाट दिइएको दवावका कारण कारवाही चलाउन प्रहरी हिच्किचाउँछ। [7]

पहिलो जाहेरी दर्खास्त दर्ता भए नभएको कुनै वास्ता नगरी नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी माओवादी (नेकपा- माओवादी) का सदस्यहरू लगायत कथित उल्लङघनकर्ताहरूका विरूद्धमा कारवाही चलाउनु पर्ने आफ्नो कानूनी जिम्मेवारीमा समेत प्रहरी असफल रहेको छ। केही घटनाहरूमा पीडित आफैँले वा उसकातर्फबाट कसैले जाहेरी दर्खास्त दर्ता गरेपछि मात्र प्रहरीले कानूनी कारवाही चलाउन सक्छ भन्ने प्रहरीको दावी छ। कारवाही चलाउनका लागि उच्च प्रहरी अधिकृतबाट अख्तियारी दिइनु पर्छ भन्ने पनि प्रहरीको दावी रहेको छ। अपराध भएको हुनसक्छ भनेर "कुनै पनि तवरले वा माध्यमले" थाहा पाएमा त्यस सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्नु प्रहरीको दायित्वहो भन्ने सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन (State Cases Act) को प्रावधानलाई यस कुराले उल्लङ्घन गर्छ। [8]

कर्ण रसाइली (रिना रसाइलीका बाबु)

फेब्रुअरी १२, २००४ का दिन राती ११:४५ बजेतिर रिना र उनको परिवारका सदस्यहरू ढोकामा गरेको ढकढको आवाजबाट ब्युँझिए। दश जना सादा पोशाकमा आएका हतियारधारीले ढोका फोरे र आफूलाई भकुण्डेबेँसीबाट आएका सैनिक बताउँदै घरभित्र पसे। उनीहरूले रिनाका बाबुआमालाई पिटे र रिनालाई माओवादी भएको आरोप लगाउँदै ओछ्यानबाट घिसारेर निकाले। उनका बाबुआमाले बताए अनुसार सैनिकहरूले रिनालाई घिसार्दै गाईगोठमा लगे र रातभर बलात्कार गरे।

बाहिर निस्केर रिनालाई सहयोग गरेमा भयङ्कर परिणाम बेहोर्नु पर्नेछ रिनाको परिवारलाई धम्क्याइयो। बिहान ५ बजे तिर रिना घरमा आइन् र एउटा स्वीटर मागिन्। उनका हात पछिल्तिर बाँधिएका थिए। त्यसपछि एकहुल सैनिकले उनलाई त्यहाँबाट लिएर गए। परिवारका सदस्यले सवा पाँच बजेतिर तीन पटक बन्दुक पडकिएको सुने तर के हो भनेर हेर्ने हिम्मत गरेनन्। केही घन्टा पछि उनीहरूले

---

7 *Waiting for Justice* (न्यायको पर्खाइमा), p. 20.

8 सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको दफा ७ को व्यवस्था अनुसार "कार्यालयमा सूचना प्राप्त गर्ने कम्तीमा सहायक प्रहरी निरीक्षक वा सोभन्दा माथिको प्रहरी कर्मचारीले अनुसूची २ मा सूचिकृत अपराध भएको छ वा त्यस्तो अपराध भइरहेको छ वा त्यस्तो अपराध हुनेवाला छ भन्ने सूचना प्राप्त गरेमा निजले त्यस्तो अपराधका सम्बन्धमा यथासक्य चाँडो अनुसन्धान गर्नुपर्ने छ र त्यसको प्रमाण जुटाउनु पर्नेछ।"

रिनाको लाश घर नजिकै भेटे। उनलाई टाउकामा, आँखामा र छातीमा गोली हानिएको थियो।

काभ्रेका किसान तथा लोहार रिनाका बाबु कर्ण रसाइलीलाई २००६ मा सशस्त्र द्वन्द्व समाप्त भएपछि न्याय पाइएला भन्ने ठूलो आशा लाग्यो। उनको परिवारले न्याय पाएरै छाडने अठोट त रिना मारिएकै दिन गरेको थियो। कर्णले एडभोकेसी फोरमलाई बताएः

> हाम्रो धर्म अनुसार रिनाको मृत्यु भएकै दिन उनको दाहसंस्कार गर्नु पर्ने हो तर हामीले त्यसका बारेमा छानबिन होला कि भनेर त्यो परम्परा पनि त्याग्यौँ। छ दिन पछि हामीले लासलाई जलाउनको साटो गाड्यौँ किनभने जलाउँदा आएको धुवाँले सेनालाई शङ्का लाग्ला र उनीहरू फेरि आउलान् भन्ने डर थियो।
>
> त्यो घटना पछि म सुत्न सकिँन। मैले एक महिनासम्म केही खान सकिँन। त्यो नराम्रो कुराको सम्झनाले सताएकै कारण म र मेरो परिवारका कोही पनि तीन महिनासम्म घरमा सुत्न सकेनौँ। हामीलाई सेना फेरि फर्केला भनेर ठूलो डर लाग्यो। त्यो पुरै समय हामीले नजिककै रहेका आफन्तहरूकहाँ बसेर बितायौँ।
>
> रिनाको हत्या भएको दुईहप्ता पछि एडभोकेसी फोरमका अभिवक्ता र एकजना पत्रकारका साथ लागेर म जिल्ला प्रहरी कार्यालय गएँ र जाहेरी दर्खास्त दर्ता गराउने कोशिस गरेँ। तर प्रहरीले वास्ता गरेन र जाहेरी दर्खास्त लिन पनि मानेन। त्यसपछि हामी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कार्यालयमा गयौँ तर उनीहरूले पनि मेरो घटना बारेमा सुन्न अस्वीकार गरे। [9]

अन्त्यमा, मे २५, २००६ मा एडभोकेसी फोरमको सहयोगमा उनी काभ्रेको जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा जाहेरी दर्खास्त दर्ता गराउन सफल भए। उनले संदिग्ध व्यक्तिका रूपमा काभ्रे, भकुण्डे बेंसी स्थित सेनाको ९ नं.

[9] एडभोकेसी फोरमले जुलाई २३, २०१० मा काभ्रे जिल्लाको पाँच पोखरीमा कर्ण रसाइलीसित गरेको अन्तर्वार्ता

ब्रिगेडका सेकेन्ड लेफ्टिनेन्ट सरोज बस्नेतको नेतृत्वमा गएका नाम नखुलेका सैनिकहरू रहेको बताए।

तर जाहेरी दर्खास्त दर्ता गराएका अन्य कैयन् परिवार जस्तै, प्रहरीको वेवास्ता र रुखोपनका कारण कर्ण पनि एकदमै निराश भए। उनी आफ्नो पेशागत काम गर्नका लागि प्रहरीलाई आदेश गराइपाऊँ भन्दै अक्टोबर २००७ मा सर्वोच्च अदालत गए। डिसेम्बर २००९ मा सर्वोच्च अदालतले नेपाल प्रहरीले उक्त घटनाको राम्रोसँग छानबिन नगरेको निष्कर्ष सुनायो। जसको एउटा कारण सरकारी वकीलले मुद्धाका सम्बन्धमा पर्याप्त सुपरीवेक्षण नगर्नु पनि रहेको थियो। अदालतले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई उक्त मुद्धासम्बन्धी अनुसन्धान र कानुनी कारवाही अघि बढाउने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक कारवाही तत्काल अघि बढाउन काभ्रे जिल्लाको सरकारी वकीलको कार्यालयलाई निर्देशन दिने आदेश दियो।

परिणाम स्वरूप सेप्टेम्बर १७, २०१० मा प्रहरीले त्यसदिन सैनिक गस्तीमा रहेका काजी कार्कीलाई गिरफ्तार गर्‍यो जो त्यस घटनाको केही पछि सेनाबाट बाहिरिएका थिए। उनी रिनाको मृत्यु हुँदा त्यहाँ उपस्थित टोलीमा निम्न तहका अधिकृत थिए। कार्कीलाई मुलुकी ऐन अनुरूप मानवहत्याको आरोप लगाइयो। तर परिवारको बयान लगायतका समसामयिक र विश्वसनीय प्रमाणले रिना रसाइलीलाई मार्नुअघि उनीमाथि यौन हिंसा भएको थियो भन्ने देखाउँछ। यो सामग्री तयार हुञ्जेलसम्म पनि प्रहरीले यस मुद्धाको यस पक्षलाई ध्यानपूर्वक हेरेको देखिएको छैन।

उनलाई केरकार गर्दा उपस्थित रहेका अन्य सैनिकहरूलाई अहिलेसम्म पक्राउ गरिएको छैन, उनीहरूका बारेमा त प्रश्न समेत उठाइएको छैन। काभ्रेको जिल्ला प्रहरी कार्यालयले तात्कालीन लेफ्टिनेन्ट सरोज बस्नेतलाई गिरफ्तार गर्न सेप्टेम्बर २०१० मा पक्राउ पूर्जी जारी गरे तापनि उनी पक्राउ परेका छैनन्। जनवरी २६, २०११मा सहायक रथी निरेन्द्र प्रसाद अर्यालले काभ्रे जिल्ला अदालतमा उक्त पक्राउ पूर्जीको पालना गर्न नेपाली सेना वाध्य नभएको भन्ने पत्र पठाए। उक्त पत्रमा बस्नेतलाई कोर्ट मार्सल भइसकेको र दोहोरो सजाय नहुने सिद्धान्त अनुसार अदालतको आदेशको पालना गर्न बस्नेतलाई कुनै वाध्यता नभएको उल्लेख गरिएको थियो।

तर यहाँ दोहोरो सजाय हुने थिएन। [10] बस्नेतका विरुद्ध भएको कोर्ट मार्सल अनुशासन सम्बन्धी थियो, हत्यासित सम्बन्धित थिएन। अहिलेसम्म सैनिक अधिकारीहरूले कोर्ट मार्सलको निर्णय सम्बन्धी कागजपत्र अदालतमा वा प्रहरीमा बुझाएका छैनन् (त्यसको अनौपचारिक प्रति भने एडभोकेसी फोरमले प्राप्त गरेको छ), जसमा ४२ पृष्ठको प्रतिवादीहरूको बयानको सङ्ग्रह लगायतका विभिन्न कागजपत्रहरू समाविष्ट छन्। यी कागजपत्रहरू प्रहरी र वकीलहरूले पाउन अत्यन्त आवश्यक छ।

आफूलाई निरन्तररूपमा हिरासतमा राखिएको विरूद्ध काजी कार्कीले पुनरावेदन अदालत पाटनमा र त्यसपछि जनवरी ४, २०११ मा सर्वोच्च अदालतमा अपिल गरे। उनले अदालतहरूले हिरासतमा राख्न दिएको आदेश उल्ट्याउनका लागि फेब्रुवरी २४, २०११ तल्ला सर्चोच्च अदालतमा बन्दी प्रत्यक्षीकरण सम्बन्धी रिट पनि दायर गरे। आफ्नो मुद्धा सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको क्षेत्राधिकार भित्र पर्छ र विद्यमान कानूनहरू त्यसमा आकर्षित हुँदैनन् भन्ने उनको तर्क थियो। उनले त्यसदिन गस्तीमा गएका बेला आफूले बन्दुक नचलाएको र रिनाको बलात्कार तथा हत्यामा गस्तीमा रहेका अरू नै जिम्मेवार रहेको बताए। अगष्ट १५, २०११ मा सर्वोच्च अदालतले सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन नभएकाले एवं त्यसको क्षेत्राधिकार नै टुङ्गो लागि नसकेकाले उक्त मुद्धा विद्यमान कानून अन्तर्गत हेरिने निर्णय दियो।

संदिग्ध अभियुक्तबाट लिइने विरोधाभाषयुक्त बयानको स्तरमा कसरी सुधार गर्ने, बलात्कारको अभियोगको छानबिन विषयवस्तुमा केन्द्रित नहुने समस्यालाई कसरी समाधान गर्ने लगायतका अनुसन्धानमा प्रहरीलाई आवश्यक मार्गनिर्देशन गर्नुपर्ने[11] आफ्नो जिम्मेवारीमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको लापरवाही देखिएको छ। जुन ३०, २०११ को एउटा पत्रमा एडभोकेसी फोरमले महान्यायाधिवक्तासँग यी कमजोरीहरूका बारेमा गम्भीर चासो व्यक्त गरेको भए तापनि यो सामग्री तयार गरुञ्जेलसम्ममा

[10] नेपाली सेनाको नियतको थप उदाहरणका लागि, यस मुद्दामा सेनाले अदालतलाई सहयोग गर्न अस्वीकार गऱ्यो र मार्च १५, २०११ मा बन्दी प्रत्यक्षीकरणसम्बन्धी मुद्दामा सर्वोच्च अदालतमा पेश गरेको निवेदनमा कार्कीलाई सैनिक हिरासतमा स्थानान्तरण गरियोस् भन्ने अनुरोध गऱ्यो। सर्वोच्च अदालतमा पेश गरेको कार्कीको आफ्नै बयानमा पनि उनलाई कर्तव्य पालनमा असफल भएको भनी सैनिक अदालतले ४६ दिनको कैद गरी सैनिक सेवाबाट हटाइएको उल्लेख थियो। यदि नेपाली सेना साँच्चै नै रिनाको हत्यामा काजी कार्कीलाई कारवाही गर्न प्रतिबद्ध थियो भने सेनाले उनलाई हिरासतमा राखेको समयमा नै यस्तो कार्य गर्न सक्थ्यो। तर उनीहरूले त्यसो गरेनन्। रिनाको हत्याका सम्बन्धमा नेपाली सेनाले काजी कार्कीलाई कारवाही चलाउने अभिरूचि पहिलो पटक यसबेलामा मात्र देखायो जुनबेलामा उनलाई नागरिक अदालतमा कारवाही चलाइँदैछ भन्ने सेनाले थाहा पायो।

[11] सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको दफा १७(३) को व्यवस्था अनुसार यदि सरकारी न्यायाधिवक्ताले “कुनै घटनामा थप कारवाही अघि बढाउनु पर्ने हो वा होइन भनी निर्णय गर्ने प्रक्रियामा सो घटना सम्बन्धी फाइलको अध्ययन पश्चात् उनले थप प्रमाण जुटाउन वा कुनै व्यक्तिलाई सोधपुछ गर्न आवश्यक ठान्छन् भने उनले अनुसन्धान गर्ने प्रहरी कर्मचारीलाई यस्तो प्रमाण जुटाउन तथा पेश गर्न वा त्यस्तो व्यक्तिसँग सोधपुछ गर्नका लागि निर्देशन दिन सक्नेछन् र यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सो अनुसन्धानमा संलग्न प्रहरीको कर्तव्य हुनेछ। ”

महान्यायाधिवक्ताबाट त्यसको कुनै प्रत्युत्तर आएको छैन र उहाँले काभ्रे जिल्लाका सरकारी वकीललाई कुनै निर्देशन पठाएको वा नपठाएको बारेमा हामीले केही जानकारी पाउन सकेका छैनौँ। [12]

पुनीमाया लामा (अर्जुन लामाकी श्रीमती)

अप्रिल २००५ मा स्थानीय स्कूलको अध्यक्षमा चुनिएको खुसी मनाउँदै गरेका बेलामा अर्जुन लामालाई छत्रे बाँझ गाउँबाट आएका माओवादी पार्टीका सदस्यहरूले अपहरण गरे। साक्षीहरूले बताएअनुसार उनलाई कब्जा गर्नेहरूले गाउँबाट हिँडाएर लगेका थिए तर त्यसपछि उनी कहिल्यै देखिएनन्। उनकी श्रीमती पुनीमायालाई के भएको हो भनेर अहिलेसम्म थाहा छैन।

कतिपय प्रत्यक्षदर्शीले पुनीमायालाई बताए अनुसार उनका श्रीमानलाई बुधखानी गाविसमा रहेको माओवादीको तालिम केन्द्रमा एनेकपा माओवादीका केन्द्रीय समिति सदस्य अग्नि सापकोटा समक्ष प्रस्तुत गरियो। डिसेम्बर २००५ मा नेकपा माओवादीका जिल्ला सचिव सूर्यमान दोङले एउटा पत्रकार सम्मेलनमा बताए अनुसार अर्जुन लामालाई नोर्बु मोक्तान (तामाङ मुक्ति मोर्चाका केन्द्रिय समिति सदस्य, जुन मोर्चा माओवादीसित सम्बद्ध थियो) ले जबरजस्ती लगेका थिए। सूर्यमानले बताए अनुसार उनीहरू घर्तीछापमा भएका बेला नेपाली सेनाले हवाइ आक्रमण गर्‍यो र त्यसै क्रममा अर्जुन मारिए। अग्नि सापकोटाले माओवादी पार्टीका सदस्यहरूलाई लामालाई मार्न आदेश दिएको र फोक्सिङटारमा लाश गाडिएको आरोपमा विश्वसनीयता पाइन्छ।

अर्जुन लामालाई बेपत्ता पार्ने र अनुमानतः हत्या समेत गर्ने व्यक्तिलाई विस्तृत छानबिन गरेर न्यायको कठघरामा पुर्‍याउनका लागि लामाकी श्रीमती अनवरत रूपमा प्रहरीलाई दवाव दिइरहेकी छिन्। मार्च २००८ मा सर्वोच्च अदालतमा पेश गरिएको एउटा निवेदनमाथि कारवाही भई प्रहरीलाई मुद्धा दर्ता गर्ने र छानबिन गर्ने आदेश प्राप्त भएको छ। तीन वर्ष बितिसक्दा पनि सबै अभियुक्तहरू स्वतन्त्र रहेका छन्। यिनमा संविधान सभाका सदस्य अग्नि सापकोटा पनि छन्, जो २०११ को मेदेखि अगष्टसम्म मन्त्री पनि थिए।

---

[12] "AF raises concern to AG over lacklustre investigation in Reena murder case," Advocacy Forum, July 5, 2011, http://www.advocacyforum.org/downloads/pdf/press-statement/letter-to-attorney-general-reena-english.pdf

अग्नि सापकोटामाथि लागेका अभियोगहरूका सन्दर्भसित जोडी उनलाई मन्त्री नियुक्त गर्ने कार्यलाई चुनौती दिएर मानव अधिकारकर्मीहरूको एउटा समूहले मे २७, २०११ मा सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर गऱ्यो। त्यस प्रसङ्गमा विरोधाभाषी व्यवहार प्रदर्शन गर्दै उक्त मन्त्रीको प्रतिनिधित्व महान्याधिवक्ताले गरे, जो अन्य अवस्थामा उनलाई कारवाही गराउने जिम्मेवारी बोकेका राज्यका प्रतिनिधि हुन्थे।

जुन २२, २०११ मा सर्वोच्च अदालतले उक्त रिटलाई सम्बोधन गऱ्यो तर अन्तरिम आदेश भने जारी गरेन। अदालतले प्रहरी र सरकारी वकीलहरूलाई सापकोटा विरुद्धको मुद्धाको तत्काल छानबिन गर्न र प्रत्येक पपन्ध्र दिनमा अदातलमा प्रगति विवरण पेश गर्न आदेश पनि दियो। अदालतले मन्त्रीपरिषदमा रहनु सापकोटाको नैतिकता माथिको प्रश्न हो भन्ने त ठहर गऱ्यो तर राजिनामा गर्ने वा नगर्ने विषयलाई भने उनकै स्वविवेकमा छाड्यो। उक्त मुद्धाको अन्तिम सुनुवाई नोभेम्बरको अन्त्यमा हुने भनिएको छ।

सर्वोच्च अदालतको आदेश पश्चात् काभ्रे जिल्ला प्रहरी कार्यालयले फोक्सिङटार क्षेत्रको प्रहरी कार्यालयलाई लामालाई गाडेको भन्ने विश्वास गरिएको ठाउँको सुरक्षा गर्ने आदेश दिएको छ। एडभोकेसी फोरम तथा ह्युमन राइट वाचलाई प्रहरीले गरेको कुनै कार्यका बारेमा जानकारी छैन। नोभेम्बर २०११ सम्ममा पनि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले सर्वोच्च अदालतलाई कुनै पनि अध्यावधिक सूचना उपलब्ध गराएको छैन।

अदालतले प्रहरी र महान्यायाधिवक्तालाई फौजदारी मुद्धाको अनुसन्धानको प्रगतिका बारेमा अदातलमा नियमितरूपमा विवरण पेश गर्न भनेबाट पनि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको भूमिकामा रहेको सम्भावित विरोधाभाषपूर्ण कार्यका बारेमा स्पष्ट हुन्छ।

सर्वोच्च अदालतको आदेश बमोजिम महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले पपन्ध्र दिनमा अदातलमा प्रगति विवरण पेश गरेको छ कि छैन भन्ने कुराको अनुगमन एडभोकेसी फोरम तथा ह्युमन राइट वाचले गर्नेछन्। यदि प्रहरी र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले उपयुक्त समयावधिभित्र अदालतको आदेश बमोजिम कार्य नगरेमा अदालतले आफूमा निहित रहेको अदालतको अवहेलनाको कारवाही चलाउने अधिकार प्रयोग गर्न सक्छ र गर्नु पर्छ।

जयकिशोर लाभ (सञ्जीव कुमार कर्णका बाबु)

अक्टोबर ८, २००३ को रात १२:१० देखि २ बजेका बीचमा सुरक्षा सेनाले सञ्जीव कुमार कर्ण लगायत ११ जना व्यक्तिहरूलाई पक्राउ पूर्जी बिना नै गिरफ्तार गऱ्यो। गिरफ्तारी

पछि उनीहरूलाई धनुषा जिल्लाको जनकपुरस्थित क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालयमा लगियो। सञ्जीवका बाबु जयकिशोर लाभले ती युवकहरूलाई क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालयको परिसरमा राखिएको देखेको कुरा बताएका छन्।[13] प्रहरीले ती ११ जना व्यक्तिहरूलाई पक्राउ गरेको कुरा इन्कार गरेको छ। अक्टोबर ९ का दिन सम्बन्धित परिवारहरूले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा उजुरी दिए र त्यसैबाट अनुसन्धान सुरु भयो।

जनवरी २३, २००६ मा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले नेपाली सेनाको मानव अधिकार सेलबाट सञ्जीव तथा उनका चारजना साथीहरू अक्टोबर ८, २००३ मा जनकपुर क्षेत्रमा भएको प्रहरी कारवाहीमा मारिएका थिए भन्ने पत्र प्राप्त गऱ्यो। उक्त पत्रमा उनीहरू कसरी मारिएका थिए र उनीहरूको शव कहाँ छ भन्ने कुराका बारेमा भने केही पनि उल्लेख थिएन। नेपाली सेनाको पत्राचार अनुरूप नै मानव अधिकार आयोगले प्रहरी महानिरीक्षकलाई पत्र लेख्यो। फेब्रुअरी २४, २००६ को मिति उल्लेखित जवाफमा प्रहरी प्रधान कार्यालयले नायव महानिरीक्षकको संयोजकत्वमा रहेको प्रहरी कार्यदलले उक्त घटनाको अनुसन्धान गरिरहेको बतायो।

छोरालाई बेपत्ता पारिएपछि जयकिशोर धनुषा तथा छिमेकी जिल्लाहरूका सबै सैनिक ब्यारेक तथा प्रहरी कार्यालयहरूमा निरन्तर धाए। प्रत्येक पटक ती ठाउँहरूमा पुग्दा प्रहरी तथा सेनाबाट ती विद्यार्थीहरूलाई आफूकहाँ राखेको थिएन र राखिएको छैन भन्ने जवाफ पाए। उनले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा १०० पटकभन्दा धेरै फोन गरे। उनले नेपाल बार एशोसिएशन जस्ता राष्ट्रिय निकाय तथा राजनीतिक दलहरू एवं विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सङ्गठनहरूलाई हजारौँ पत्र पठाए। उनले तत्कालीन राजा, प्रधानमन्त्री तथा गृह मन्त्रालयलाई व्यक्तिगत पत्र समेत लेखे। जुलाई २००६ मा उनले स्वीटजरल्याण्डको जेनेभा स्थित जबरजस्ती तथा अनिच्छापूर्वक बेपत्ता सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय कार्यदल (United Nations Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances in Geneva, Switzerland) समक्ष प्रमाण पेश गरे।[14]

---

13 आफन्तहरूले प्रहरीमा दर्ता गराएको उजुरी अनुसार ती पाँचजना विद्यार्थीहरूलाई रेवतीराज काफ्ले, कुबेर सिंह राना र सेनानी अनुप अधिकारीको उपस्थितिमा डा. चुडा बहादुर श्रेष्ठद्वारा पुछताछ गरिएको थियो।

14 कोपिला अधिकारी, बिटर ट्रुथः द डिसएपियरेन्स अफ फाइब स्टुडेन्ट्स इन नेपाल, ह्वेर इज जस्टिस? (Bitter Truth: The Disappearance of Five Students in Nepal, Where is Justice?) मे २००८
http://www.afad-online.org/voice/may_08/nf_bitter.htm

पक्राउ परेका अन्य व्यक्तिहरूका परिवारलाई भने द्वन्द्व अन्त्य भएपछि न्याय पाइन्छ कि भन्ने केही आशा लागेको थियो। उनीहरूले जाहेरी दर्खास्त दर्ता गराउने प्रयास गरे। सरकारी मुद्धा सम्बन्धी ऐन अनुसार यस्तो जाहेरी दर्खास्त "सबभन्दा नजिकको प्रहरी कार्यालयमा सकेसम्म चाँडो"[15] दर्ता गराउनु पर्छ। यस घटनामा उनीहरूले जयकिशोरले आफ्नो छोरा र अन्य विद्यार्थीहरूलाई अन्तिम पटक देखेको क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय अन्तर्गत रहेको जनकपुर जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा उजुरी दर्ता गर्नु पर्ने हुन्थ्यो। परिवारका व्यक्तिहरू प्रहरी कर्मचारीहरू उक्त पक्राउ तथा बेपत्ता पार्ने कार्यमा संलग्न केही व्यक्तिहरूप्रति सहानुभूति राख्न सक्छन् भनेर डराएका थिए तर पनि उनीहरूसँग त्यहीँ दर्ता गर्नुको विकल्प थिएन। जुलाई ९, २००६ मा उनीहरू एडभोकेसी फोरमका वकीलहरू तथा नेपालस्थित मानव अधिकारका लागि राष्ट्रसंघीय उच्चायुक्तको कार्यालयका प्रतिनिधिहरूको साथ लागेर प्रहरी कार्यालयमा गए।

गाउँलेहरूले भने अनुसार सोही दिन परिवारका ती व्यक्तिहरूले प्रहरीलाई ती पाँचजना विद्यार्थीहरूको शव गाडिएको स्थल देखाए। बताइए अनुसार गाउँलेहरूले ती व्यक्तिहरू गाडिएपछि लगत्तैका दिनहरूमा त्यसका छेउछाउ केही कपडा र रबरका चप्पलहरू देखेका थिए। प्रहरीले त्यस ठाउँलाई काँडेतारले घेर्‍यो तर शवोत्खननको कुनै प्रक्रिया भने सुरु गरेन। पटक पटकको सोधपूछ पछि पनि अनुसन्धानको प्रगतिका बारेमा प्रहरीले केही बताएको छैन।

जनवरी २८, २००७ मा जयकिशोरले एडभोकेसी फोरमको सहयोगमा अनुसन्धानको प्रगतिको सम्बन्धमा अदालतलाई जानकारी गराउनु भनी धनुषा जिल्ला प्रहरी कार्यालयको नाममा आदेश गर्नका लागि सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन गरे। धनुषा जिल्ला प्रहरी कार्यालयले कानूनी आवश्यकता अनुरूप डायरी नं १०[16] मा जाहेरी दर्खास्त दर्ता गरेको थिएन र यसै कारणले उनीहरूले सो जाहेरी दर्खास्तका सम्बन्धमा कुनै कारवाही नचलाएको हो भन्ने तर्क गर्‍यो। फेब्रुअरी ३, २००९ मा सर्वोच्च अदालतले जिल्ला प्रहरी कार्यालयको नाममा तत्काल अनुसन्धान सुरू गर्नका लागि तुरुन्त जाहेरी दर्खास्त दर्ता गर्नका लागि आदेश जारी गर्‍यो। अन्ततोगत्वा फेब्रुअरी २००९ मा जाहेरी

[15] सरकारी मुद्धा सम्बन्धी ऐन १९९२, दफा ३(१)

[16] फौजदारी अभियोग सम्बन्धी अनुसन्धान गर्नु पर्ने जिम्मेवारीमा सरकारी मुद्धा सम्बन्धी ऐनले प्रहरीहरूलाई एकहदसम्म छूट पनि दिएको छ भन्ने मुलुकका धैरै प्रहरीहरूको तर्क रहेको छ । तर एडभोकेसी फोरम र ह्युमन राइट वाच भने यस्तो कार्यमा विशेष खाता प्रयोग गर्ने भन्ने व्यवस्था प्रहरीको प्रशासनिक विषयवस्तु हो यसले कुनै पनि तवरले कानूनमा व्यवस्था गरिएका दायित्वहरू पूरा गर्नमा रोक लगाउँदैन भन्ने अडान राख्छन्।

दर्खास्त दर्ता भयो। सर्वोच्च अदालतले आफ्नो निर्णयमा सेना तथा प्रहरीको घटनाका सम्बन्धमा रहेको विरोधाभाषपूर्ण कथनका सम्बन्धमा पनि उल्लेख गऱ्योः एकातर्फ प्रहरीको आन्तरिक अनुसन्धान प्रतिवेदनले ती विद्यार्थीहरू भिमान ब्यारेकमा हस्तान्तरण गरेको उल्लेख गऱ्यो भने अर्कातर्फ सेनाले चाहिँ उक्त हत्या तथा बेपत्ताका लागि प्रहरी नै जिम्मेवार रहेको कुरा अदालतलाई बतायो। तर यस्तो निष्कर्ष निकालिएको अनुसन्धानको प्रतिवेदन न त प्रहरीले न त सेनाले नै अदालतसमक्ष प्रस्तुत गऱ्यो र अदालतले पनि उनीहरूलाई त्यसो गर्न भनेन।

जयकिशोरले आफ्नो जीवनको अन्तिम सात वर्ष आफ्नो छोराको खोजीमा नै समर्पण गरे; तर त्यसको कुनै उत्तर नपाइकनै अप्रिल २०१० मा हृदयाघातका कारण उनको निधन भयो।

जयकिशोरको निधनको पाँच महिना पछि सेप्टेम्बर २०१० मा प्रहरी कारवाहीको अभावको अवस्थामा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले पीडितका परिवारहरूलाई सरसामान र शवको सनाखतका लागि उपयुक्त किसिमले सहभागी नगराइकनै निर्धारित ठाउँमा शवोत्खनन गर्न सुरु गऱ्यो।[17] यस क्रममा सेप्टेम्बर २०१० मा चारवटा लास लिकालिए भने पाँचौं चाहिँ फेब्रुअरी २०११ मा निकालियो।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले शवोत्खनन गर्न सुरु गरेको लगतै पछि सरकारले "अन्तरिम संविधान अनुसार प्रस्तावित बेपत्ता आयोगले मात्र द्वन्द्वसित सम्बन्धित घटनाहरूका सम्बन्धमा कार्य गर्नसक्छ" भन्दै उक्त अनुसन्धान कार्य रोक्न राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई भनेको कुरा त्यहाँको विश्वसनीय सूत्रले एडभोकेसी फोरमलाई बतायो। बताइए अनुसार, गृह मन्त्रालयले "युद्धकालीन अपराधहरू" सम्बन्धी कारवाही विद्यमान न्यायिक प्रणालीको क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर पर्छ भन्ने तर्क पेश गऱ्यो। त्यसका बावजूद पनि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले सरकारको भनाइलाई बेवास्ता गर्दै पीडितलाई न्यायबाट वञ्चित गर्न सकिँदैन र सङ्क्रमणकालीन न्यायिक प्रणाली अझै पनि स्थापित भइसकेको छैन भन्दै अनुसन्धान जारी राख्यो।[18]

---

17 विज्ञ समूहमा फिनल्याण्डबाट आएका दुईजना विधिविज्ञान विशेषज्ञ, राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशालाका कर्मचारी, चिकित्साशास्त्र अध्ययन संस्थानको विधिविज्ञान चिकित्सा विभाग, पुरातत्व विभाग तथा नेपाल प्रहरीको विधिविज्ञान प्रयोगशालाका कर्मचारीहरूबाट सहयोग पुऱ्याइउका राष्ट्रिय विधिविज्ञान विशेषज्ञहरू रहेका थिए।

18 "Dhanusha killings: Five youths died at hands of government forces," Kantipuronline, August 12, 2011, http://www.ekantipur.com/2011/08/12/top-story/dhanusha-killings-five-youths-died-at-hands-of-govt-forces/339007.html

शवोत्खनन पछि कुनै प्रगति भएको छैन। बताइए अनुसार शवोत्खननबाट निकालिएका पाँचवटा लासहरू शिक्षण अस्पतालमा राखिएका छन् भने विधिवैज्ञानिक परीक्षण हेलसिन्की विश्वविद्यालयमा भइरहेको छ। सेप्टेम्बर २०१० र फेब्रुअरी २०११ दुवै समयमा पीडितका परिवारहरूलाई शवोत्खननका समयमा निकालिएका चप्पल, गरगहना जस्ता वस्तुहरू पहिचान गर्नका लागि औपचारिकरूपमा बोलाइएन। न त अहिलेसम्म प्रहरीले नै उनीहरूलाई सनाखतका लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बोलाएको छ। अक्टोबर २०११ सम्म पनि सम्बन्धित परिवारहरू अन्तिम संस्कारका लागि आफ्ना मानिसहरूको शव कहिलेसम्ममा आफूलाई जिम्मा लगाइने हो वा नलागाइने हो भन्ने कुरामा स्पष्ट छैनन्।

जुन २०११ मा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले उक्त बेपत्ताका लागि जिम्मेवार ठहऱ्याएकहरू मध्येका एकजना प्रहरी अधिकृत कुबेरसिंह रानालाई सहायक प्रहरी महानिरीक्षक बनाउनका लागि बढुवा गरियो।

सर्वोच्च अदालतले जुलाई १३, २०११ को अन्तरिम आदेशमा रानालाई कारवाही गरिनुपर्छ भन्ने राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको सुझाव उनको बढुवा रोक्नका निमित्त पर्याप्त आधार नभएको भन्ने ठहर गरेको छ।

अदालतले राज्यलाई नायब प्रहरी सुपरीवेक्षक सरहको अधिकार रहेको एकजना अधिकृतलाई सरकारी मुद्धा सम्बन्धी ऐन, १९९८ को नियम ४(१) अनुसार उक्त अनुसन्धान अघि बढाउनका लागि नियुक्ति गर्न आदेश दिएको छ। सो अनुसन्धानमा कुबेरसिंह रानाको हस्तक्षेप तथा प्रभाव नरहने कुरा सुनिश्चित गर्न अदालतले सरकारलाई निर्देशन दिएको छ। [19] अदालतले उक्त मुद्धाका बारेमा आफू र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगसमक्ष मासिक प्रगति प्रतिवेदन पेश गर्न प्रधानमन्त्रीको कार्यालय, गृह मन्त्रालय र प्रहरी प्रधान कार्यालयलाई आदेश दिएको छ। [20] यसबाट अनुसन्धानमा वास्तविक प्रगति हुन्छ वा हुँदैन र कुबेरसिंह रानाले आफ्नो मातहतका अधिकृतद्वारा गरिने अनुसन्धानमा कसरी सहयोग गर्छन् भन्ने कुरा हेर्न चाहिँ बाँकी नै छ।

---

[19] अग्नि सापकोटाको मन्त्रीका रूपमा भएको नियुक्तिका विरुद्धको सार्वजनिक सरोकारको मुद्दामा जस्तै महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको भूमिकालाई पुनरावलोकन गर्नुपर्ने आश्यकतालाई अझ टडकारो पार्दै कुबेरसिंह रानाको यस मुद्दामा पनि महान्यायाधिवक्ता प्रस्तुत भए।

[20] प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् तथा अन्यका विरूद्ध सुनील राजन सिंह तथा अन्यले दायर गरेको रिट नं. ०६७/२०१० को मुद्दामा जुलाई १३, २०११ मा सर्वोच्च अदालतले गरेको फैसला। यहाँ हेर्नुहोस् : http://www.advocacyforum.org/downloads/sc-decision-in-kuber-rana-case.pdf

देवी सुनुवार (मैना सुनुवारकी आमा)

फेब्रुअरी १९, २००४ को बिहान ६ बजे तिर १५ जना वर्दी लगाएका सैनिकहरूको समूह मैना सुनुवारको घरमा आइपुग्यो। उनीहरूले मैना सुनुवारकी आमा देवी सुनुवारलाई खोजिरहेको कुरा बताए। तर देवी घरमा थिइनन्, त्यसैले उनीहरू मैनालाई घरबाट लिएर गए। यदि मैनालाई फर्काउने हो भने तिमीले मैनाकी आमालाई लिएर काभ्रेको लामीडाँडा ब्यारेकमा आउनु पर्छ भनेर उनीहरूले मैनाका बाबु पूर्ण बहादुरलाई भने। त्यसको भोलिपल्ट मैनाको स्कूलका प्रधानाध्यापक, मैनाका बाबु र मैनाका एकजना शिक्षक सहित करीब २५ जनाको एउटा समूह ब्यारेकमा गयो। जब उनीहरूले मैनाका बारेमा सोधे र उनलाई छाड्नका लागि माग गरे, ब्यारेकमा रहेको सुरक्षा सेनाले मैनालाई पक्राउ गरेको कुरा नै अस्वीकर गऱ्यो। त्यसपछि त्यो समूह पाँचखालमा रहेको सैनिक ब्यारेकमा गयो। त्यहाँका सैनिक अधिकारीले पनि मैनाको पक्राउमा कुनै पनि संलग्नता रहेको कुरालाई इन्कार गरे। मैनाकी आमा काभ्रे जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय तथा लामीडाँडा र पाँचखालमा रहेका सैनिक क्याम्पमा बारम्बार धाइन् तर तिनीहरू सबैले मैनालाई पक्राउ गरेको कुरा इन्कार गरे र बरु उनलाई नै उल्टै धम्क्याए। कुनै समयमा आएर पाँचखाल ब्यारेकका केही सैनिकले मैना "बेपत्ता" भएकी होइनन् बरू "आतङ्ककारी विरुद्धको कारवाहीमा मारिएकी" हुन् भन्ने कुरा मैनाकी आमालाई सुनाए।

अप्रिल २००४ मा मैनाकी आमा काठमाडौँस्थित नेपाली सेनाको प्रधान कार्यालय पुगिन्। त्यहाँ उनलाई मैना मारिएको र उनका लुगा र अन्य सामान प्रहरीकहाँ पठाइएको बताइयो। राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार सम्बन्धी उच्चायुक्त लुई आर्बर लगायत अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको निरन्तरको दवावका कारण सेनाले एउटा आन्तरिक छानबिनको प्रक्रिया अघि बढायो र अप्रिल २१, २००४ मा कथितरूपमा जिम्मेवार तीन जना सैनिकलाई कोर्ट मार्सल गऱ्यो। सैनिक अभिलेखका अनुसार अभियुक्तहरूलाई केरकारका अनुपयुक्त विधि अपनाएको तथा मैनाको लासको व्यवस्थापन गर्न विधिसम्मत प्रक्रिया नअपनाएको जस्ता साधारण अभियोग मात्र लगाइएका थिए। उनीहरूलाई छ महिनाको कैद तोकियो तर अनुसन्धानका क्रममा उनीहरूले त्यति समय ब्यारेकमै सीमित रहेर बिताएकाले ती अधिकृतहरूलाई मुक्त गरियो।

फेब्रुअरी २००४ मा सैनिक हिरासतमा १५ वर्षकी मैना सुनुवार यातनाबाट मारिएको र बेपत्ता भएको घटना सम्भवतः नेपालको द्वन्द्वकालकै सबैभन्दा चर्चित मानव अधिकार

हननको घटना हो। मूलरूपमा यो कुरा उनकी आमा देवी सुनुवारको अथक र बहादुरीपूर्ण अभियानका कारण सम्भव भएको हो।

देवी सुनुवार पीडितहरूका थोरै आफन्तहरूमध्येकी एकजना हुन्, जसले द्वन्द्वकालमै जाहेरी दर्खास्त दर्ता गराउन सकिन्। कोर्ट मार्सलको परिणामबाट सन्तुष्ट नभएर उनले नोभेम्बर २००५ मा एडभोकेसी फोरम र नेपालस्थित राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार सम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालयको मदतमा काभ्रे जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा एउटा जाहेरी दर्खास्त दर्ता गराइन्। प्रहरीले अनुसन्धान सुरु गर्न सकेन। अन्ततः सेप्टेम्बर २००७ मा सर्वोच्च अदालतले निर्देशन गरे बमोजिम जनवरी २००८ मा काभ्रे प्रहरीले देवी सुनुवारको जाहेरी दर्खास्तमा नाम उल्लेख भएका चारजना सैनिक अधिकृतहरूका नाममा काभ्रे जिल्ला अदातलमा हत्याको अभियोग लगायो। ती चारजनालाई पक्राउ गर्ने अदालतको आदेशका बावजुद उनीहरू सबै नै उन्मुक्त छन्।

सेप्टेम्बर १३, २००९ मा जिल्ला अदालतले नेपाली सेनाको मुख्यालयलाई सेनानी निरञ्जन बस्नेत (चारजना अभियुक्त मध्ये अहिलेसम्म सेवामा रहेका एकमात्र व्यक्ति, जो घटना भएका बेलाको पद सहसेनानीबाट सेनानीमा बढुवा भएका छन्) लाई स्वतः निलम्बन गर्ने प्रक्रिया सुरु गर्ने र कोर्ट अफ इन्क्वायरी (Court of Inquiry) का क्रममा अन्तर्वार्ता गरिएका सबै व्यक्तिहरूको बयान रहेका सबै फाइल पेश गर्ने आदेश दियो। नेपाली सेनाले अदालतका आदेशलाई बेवास्ता गर्ने आफ्नो आदत अनुरूप नै निरञ्जन बस्नेतलाई राष्ट्रसंघीय शान्ति सेनामा काम गर्ने आकर्षक मौका दिएर विदेश पठायो।

बस्नेतलाई शान्ति सेनामा पठाइएको कुरा सार्वजनिक हुनासाथ राष्ट्रसंघले उनलाई फिर्ता पठायो। नेपाली सेनाले तत्कालै उनलाई नियन्त्रणमा लियो तर तात्कालिक प्रधानमन्त्रीको आदेशका बावजूद प्रहरीको जिम्मा लगाएन। जनवरी १३, २०१० मा संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिव बान की मुनले नेपाली सेनालाई सेप्टेम्बर २००९ को अदालतको आदेशको पालना गर्न तथा सेनानी बस्नेतलाई निलम्बन गर्न आग्रह गरे। राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले पनि बस्नेतलाई हस्तान्तरण गर्न आग्रह गऱ्यो।[21] हालसम्म उनी सैनिक संरक्षणमा नै छन्।

---

[21] "NHRC urges govt to proceed cases of HR violation through civil courts," Nepalnews, December 24, 2009, http://www.nepalnews.com/main/index.php/news-archive/19-general/3068-nhrc-urges-govt-to-proceed-cases-of-hr-violation-through-civil-court.html

यस विषयमा नेपाली सेनाको सबैभन्दा पछिल्लो भनाइ कानूनी विभागका प्रमुख उपरथी बी ए कुमार शर्माले जुलाई २०१० मा यसरी राखेका छन् : "सेनाले तात्कालिक अवस्थाको साझा शत्रुका विरुद्ध कारवाही चलाएको र आतङ्कवाद तथा विध्वंसात्मक गतिविधि विरुद्धको ऐन (TADA)[22] अनुरूप कार्य गरेको कुरा स्पष्ट छ" तथा "यस कारणले बस्नेतका विरुद्ध कुनै मुद्दा छैन। "[23] सेप्टेम्बर २००७ मा उक्त मुद्दाका सम्बन्धमा सैनिक अदालत (कोर्ट मार्सल) का तथ्यहरूलाई पुनरावलोकन गरिसकेपछि सर्वोच्च अदालतले गरेको सो मुद्दालाई नागरिक अदातलमा प्रस्तुत गर्ने र यसलाई काभ्रे जिल्ला अदालतमा सिफारिस गर्ने आदेशका बावजूद नेपाली सेनाले आफ्नो पछिल्लो भनाइलाई नै निरन्तरता दिएको छ। अदालतको आदेश अनुरूप चल्न पूर्णरूपमा इन्कार गरेर नेपाली सेनाले विधिको शासनलाई उपहास गरेको छ र आफूलाई सर्वोच्च अदालतको अधिकारभन्दा माथि राखेको छ।

हाल उक्त मुद्दा यथास्थितिमा रहेको छ र राजनीतिक सहयोगको अभावका कारण प्रहरी तथा जिल्ला सरकारी वकीलको कार्यालयले नेपाली सेनालाई उक्त मुद्दामा सहयोग गर्नुपर्छ भनेर दवाव दिन सकेका छैनन्। नेपाली कानूनी प्रणाली मुद्दामा सहयोग गर्न दवाव दिन पर्याप्त मात्रामा सक्षम रहेको छैन, त्यसैले बलियो राजनीतिक इच्छशक्ति नहुनञ्जेलसम्म उक्त मुद्दा थाँती नै रहने छ र अदालतले पहिले जारी गरेका आदेशअनुरूप नचल्नेहरूका विरूद्ध अदालतको अवहेलनामा कारवाही चलाउने कुरा सम्भव देखिँदैन।[24]

यसै बीचमा अक्टोबर २००९ मा देवी सुनुवारले आफ्नो श्रीमानलाई गुमाइन्। पूर्ण सुनुवार काभ्रेको खरेलथोक गाविसमा रहेको उनको बासस्थान नजिकैको डाँडा गाउँ गाविसको वडा नं. १ को जङ्गलमा मृत अवस्थामा फेला परे। अक्टोबर ९, २००९ मा त्यो जङ्गल भएर जाने कच्ची सडकमा उत्तानो परेर लडिरहेको उनको शवलाई प्रहरीले फेलापारे। उनको रगतमा विषको अंश पाइयो जसले उनको हत्या वा आत्महत्या भएको इङ्गित गर्छ। एडभोकेसी फोरमले सोधपुछ गरेका उनका छिमेकी तथा साथीहरूको

[22] संसदले २००२ मा आतङ्कवाद तथा विध्वंसात्मक गतिविधि विरुद्धको ऐन (TADA) लाई कानूनका रूपमा स्वीकार गऱ्यो। यसका प्रावधानहरू भने अध्यादेशका रूपमा आतङ्कवाद तथा विध्वंसात्मक गतिविधि विरुद्धको अध्यादेश TADO मा पहिले नै लागु गरिएको थियो। संसदीय कारवाहीको अभावका कारण यसको समायावधि सकियो तर फेरि अक्टोबर २००४ मा शाही घोषणामार्फत यसलाई लागु गरियो। सेप्टेम्बर २००६ मा यसको समयावधि सकिएपछि यसलाई नवीकरण गरिएन र त्यसपछि यो लागु भएको छैन।

[23] Akanshya Shah, "Army gives Basnet clean chit, claims UN violated norms," July 14, 2010, http://www.southasianrights.org/?p=1233 (accessed October 5, 2010)

[24] For a detailed analysis of de jure impunity in Nepal, see Waiting for Justice, pp. 43-51, and Held to Account. Making the Law Work to Fight Impunity in Nepal, Advocacy Forum and the REDRESS Trust, December 2011, http://www.advocacyforum.org/publications/impunity-reports.php

भनाइ अनुसार पूर्ण सुनुवार उनको अनवरत प्रयासका बावजुद राज्यले उनकी छोरीलाई न्याय दिलाउन असफल भएका कारण गहिरोगरी निराश भएका थिए।

यसोदा शर्मा (सूर्यप्रसाद शर्माकी श्रीमती)

यसोदा शर्मा सूर्यप्रसाद शर्माकी दोस्री श्रीमती थिइन्। उनकी जेठी श्रीमतीको युवावस्थामा नै निधन भएको थियो। यसोदा र सूर्यप्रसाद को विवाह प्रेम विवाह थियो जसले परम्परागत जातीय नियमहरूलाई तोडेको थियो। उनीहरूसित ज्यादै कम पैसा थियो। सूर्यप्रसाद माओवादी समर्थक थिए र १९९६ मा जनयुद्ध घोषणा गरिएपश्चात् उनी भूमिगत भएका थिए। फलतः एक्लैले तीनजना बालबच्चा हुर्काउनु बढाउनु परेका कारण यसोदाको जीवन कष्टकर भएको थियो।

२००२ जनवरीमा सङ्कटकाल लागेको अवस्थामा आफ्नो परिवार भेटन गएका बेला सूर्यप्रसाद सेनाबाट पक्राउ परेका थिए। यसोदाले उनको झ्यालबाट उनलाई नजिकैको सैनिक क्याम्पमा लगिँदै गरेको देखेकी थिइन्। केही दिन पश्चात् एकजना सैनिक घरमा आएका थिए र सूर्यप्रसाद शर्मालाई मनपर्ने सूर्ती मागेका थिए। त्यसको करीब दुई हप्ता पछि उनले त्यस गाउँमा रहेको कालीदल गुल्मका कमाण्डर सेनानी चन्द्रबहादुर पुनलाई भेटेकी थिइन्। पुनले सेनाले गस्तीमा लगेका बखत उनको श्रीमान हिरासतबाट भागे भन्ने कुरा उनलाई बताए। उनले आफ्नो श्रीमान हिरासतबाट कथित रूपमा भागेको भन्ने कुरामा प्रश्न गरिन् र सशस्त्र फौजले आफ्नो श्रीमानलाई मारेको हुनसक्ने कुराप्रति आशङ्कित हुँदै आफ्नो श्रीमानलाई प्रस्तुत गर्न माग गरिन्। तर सेनानी पुनले उनको हत्या भएको कुरालाई इन्कार गरे, अरू जानकारी दिन मानेनन् र उनलाई त्यहाँबाट जान भने।

यसोदा आफ्नो अन्तर्जातीय विवाहका कारण पहिले नै आफ्नो समाजको ठूलो हिस्साबाट वहिष्कृत थिइन् र सूर्यको गिरफ्तारी पछि परिस्थिति झनै बिग्रियो। उनले पतिको मृत्यु भएको कुरामा विश्वास नगरेको हुनाले परम्परागत रूपमा सधवा महिलाले लगाउने रातो टीका, पोते, रातो सारी जस्ता सम्पूर्ण परिधानहरू लगाउन छाडिनन् र विधवाको जस्तो पहिरन लगाउन इन्कार गरिन्। गाउँमा यो कुरा चर्चाको ठूलो विषय बन्यो। आफ्नो श्रीमान् बेपत्ता भएपछि उनले दशैं तिहार जस्ता महत्त्वपूर्ण धार्मिक चाडपर्वहरू मनाउन पनि

असक्षम भएको अनुभव गरिन् र त्यस्तोमा सहभागी नहुनका लागि आफू पर सरेको बताउन थालिन्।[25]

आफ्नो श्रीमानलाई के भएको हो भन्ने कुरा पत्ता लगाउन दृढ रहेका कारण उनले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा उजुरी हालिन् र सर्वोच्च अदालतमा बन्दी प्रत्यक्षीकरणका लागि रिट निवेदन दायर गरिन्। विभिन्न निकायबाट अदालतलाई दिइएको जवाफमा ठूलो मात्रामा विरोधाभाष रहेको थियो। गृह मन्त्रालय, रक्षा मन्त्रालय, प्रहरी प्रधान कार्यालय तथा सैनिक मुख्यालय सबैले उनलाई गिरफ्तार गरेको र थुनामा राखेको कुरालाई अस्वीकार गरे। बरु, उल्टै उनी सैनिकद्वारा पक्राउ परेका थिए र गस्तीले क्याम्पबाट बाहिर लगेको समयमा भागेर नदीमा हामफालेका थिए र उनी फेरि देखा परेनन् भन्ने कुरा अभिलेखले देखाउँछ भन्ने कुरा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले बताए।[26]

यसोदा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धी (ICCPR)[27] को वैकल्पिक सम्झौतामा उल्लेख गरिएको नागरिक उजुरी सम्बन्धी कार्यविधिलाई प्रयोग गर्ने पहिलो नेपाली नागरिक थिइन्। राष्ट्रिय स्तरमा न्याय खोज्न तथा सम्भावित सबै क्षेत्रहरू चाहारिसकेपछि मानव अधिकार सम्बन्धी राष्ट्रसंघीय समितिसम्म पुग्न उनी सक्षम भएकी थिइन्। उक्त समितिले अक्टोबर २८, २००८ मा आफ्नो निर्णय (औपचारिकरूपमा "धारणा" का रूपमा जनाइएको) लिएको थियो। उक्त समितिले धारा २(३) (प्रभावकारी उपचार सम्बन्धी अधिकार), धारा ७ (यातना विरुद्धको अधिकार), धारा ९ (व्यक्तिको स्वतन्त्रता तथा सुरक्षा सम्बन्धी अधिकार) र धारा १० (मानवको नैसर्गिक प्रतिष्ठाप्रतिको सम्मान) को उल्लङ्घन भएको पाएको थियो। सो समितिले सूर्यप्रसादलाई बेपत्ता पार्ने कार्यबाट धारा ७ (यातना विरुद्धको अधिकार) अनुसार यसोदाले पाउने अधिकारको उल्लङ्घन भएको पनि समितिले ठहर गर्‍यो। उक्त समितिले देखेका कुरा निम्न बमोजिम रहेका छन्:

> १२ जनवरी २००२ देखि निवेदकका श्रीमान बेपत्ता भएका कारणबाट निवेदकलाई पीडा तथा बेदना दिएको छ। त्यसकारण समिति आफू

[25] नेपालका धेरैजसो ठाउँहरूमा पर सरेका बखत महिलाहरू अशुद्ध भएको ठानिन्छ र त्यसबेला उनीहरूलाई धार्मिक अनुष्ठानमा सहभागी हुन र खाना पकाउनका लागि समेत निषेध गरिन्छ।

[26] See Communication No.1469/2006, November 6, 2008, CCPR/C/94/D/1469/2006, paras. 2.7-2.8.

[27] Nepal ratified the ICCPR and the Optional Protocol in 1991.

> सामुन्ने भएका तथ्यहरूका आधारमा निवेदक आफैँका सम्बन्धमा उक्त सम्झौताको धारा ७ को उल्लङ्घन भएको छ भन्ने धारणा राख्दछ। [28]

समितिको विचार यस्तो पनि रहेको छः

> "उक्त सम्झौताको अनुच्छेद ३ को धारा २ अनुसार निवेदकलाई उनको श्रीमानको बेपत्ता भएको स्थिति तथा वास्तविक अवस्थाका बारेमा विस्तृत तथा प्रभावकारी अनुसन्धान गर्नु र उनी जीवित भएमा उनलाई तत्काल थुनामुक्त गर्नुपर्ने जस्ता कार्य लगायतका प्रभावकारी उपचार उपलब्ध गराउनु राज्य पक्षको दायित्व हो। त्यस्तै उल्लङ्घनका कारण उनका पति तथा उनको परिवारले भोग्नुपरेको पीडाका लागि उनको परिवारलाई प्रभावकारी उपचार उपलब्ध गराउनु पनि राज्य पक्षको दायित्व हो। उक्त सम्झौताले एउटा व्यक्तिलाई अन्य कुनै व्यक्तिका सम्बन्धमा फौजदारी कारवाही चलाउन राज्यसित माग गर्ने अधिकार नदिएको भए तापनि राज्यको कर्तव्य विशेषगरी जबरजस्ती बेपत्ता पारिएका तथा यातना सम्बन्धी कार्यहरू जस्ता मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूका सम्बन्धमा विस्तृत अनुसन्धान गर्नु मात्र नभएर यस्ता उल्लङ्घनका सम्बन्धमा जिम्मेवार ठहऱ्याइएका व्यक्तिहरूलाई भविष्यमा कानूनको दायरामा ल्याउनु र तिनीहरूलाई दण्ड दिनु पनि हो भन्ने समितिको धारणा रहेको छ। [29]

यो निर्णय जारी भएदेखि नै यसोदा शर्माले सरकारलाई उसको दायित्व पूरा गराउनका लागि बारम्बार कोसिस गरेकी छन्। यो सामग्री तयार गर्दासम्म यसोदा शर्माले उनको श्रीमानलाई के भएको हो भन्ने कुराको कुनै उत्तर पाएकी छैनन्। उनले सरकारबाट "तत्काल सहायता" स्वरूप नेपाली रूपैँया २००,००० (२,५०० अमेरिकी डलर) प्राप्त गरेकी छिन्। [30] हालसम्म स्थापना भइ नसकेको सङ्क्रमणकालीन न्यायप्रणालीद्वारा उक्त घटनाका सम्बन्धमा पूर्ण अनुसन्धान भइसकेपछि मात्र क्षतिपूर्तिको रकम निर्धारण हुने र सो उपलब्ध गराइने कुरा सरकारले बताएको छ। हालसम्म कुनै पनि फौजदारी अनुसन्धान सुरु गरिएको छैन।

---

[28] See Communication No.1469/2006, November 6, 2008, CCPR/C/94/D/1469/2006, para. 7.9.

[29] Ibid., para. 7. 10.

[30] Letter of April 27, 2009, from the government of Nepal to the Human Rights Committee.

यसोदा शर्मा आफूले प्राप्त गरेको उक्त अन्तरिम सहायताका लागि खुसी नै छन् र उनलाई अन्य परिवाहरूले सहायता स्वरूप उक्त रकमको आधा मात्र पाएका छन् भन्ने कुरा थाहा छ। तर उनी तथा उनको परिवारले भोग्नु परेको पीडाको तुलनामा सो रकम पूर्णरूपमा अपर्याप्त रहेको छ। उनी तथा परिवारजनलाई बेपत्ता पारिएका कारण पीडित भएका अन्य परिवारहरू तथा उनले राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार समितिले आफ्नो निर्णयमा उल्लेख गरे बमोजिम अपराधको गम्भीरता अनुसार क्षतिपूर्ति पाउनुपर्छ भन्ने कुरामा उनी सहमत छिन्।

स्वतन्त्र अनुसन्धान गर्ने सो समितिको आह्वानको कार्यान्वयनका बारेमा २००९ मा सरकारले निम्नकुरा भनेको छः

> सूर्यप्रसाद शर्मालाई कथितरूपमा बेपत्ता पारिएको भन्ने घटनालाई नेपालसरकारद्वारा निकट भविष्यमा स्थापना गरिने बेपत्ता सम्बन्धी स्वतन्त्र आयोग Independent Disappearance[s] Commission मा अनुसन्धानका लागि पेश गरिनेछ। सो आयोग सम्बन्धी विधेयक नेपालको संसदको हाल चलिरहेको सत्रमा पहिले नै पेश भइसकेको छ। सो कानूनको कार्यान्वयन भइसकेपछि प्राथमिकता प्राप्त कार्यका रूपमा आयोग गठन हुनेछ। [31]

यद्यपि उक्त आयोग हालसम्म पनि गठन भएको छैन। सूर्यप्रसाद शर्मा करीब १० वर्ष अघि बेपत्ता भएका हुन्। दायित्व भनेको "पूर्ण अनुसन्धान" गर्नु मात्र होइन, यो त "तुरुन्त" पनि गर्नु हो। अझै पनि स्थापना नभएको आयोगले सञ्चालन गर्ने अनुसन्धानमा सरकार निरन्तररूपमा भर परिरहेको कुराले आफ्नो दायित्वलाई गम्भीरतापूर्वक निर्वाह गर्ने कुरामा सरकार असफल भएको स्पष्ट हुन्छ। अगष्ट ४, २०११ मितिको पत्रमा सरकारले एक पटक फेरि सो सम्बन्धी विधेयक व्यवस्थापिका संसदमा पेश भएको कुरालाई यसको प्रतिबद्धताको प्रमाणका रूपमा रहेको उल्लेख गर्दै यस प्रक्रियाका लागि आफू प्रतिबद्ध रहेको बताएको छ।

---

[31] संयुक्त राष्ट्र संघ जेनेभाका लागि नेपालको स्थायी नियोगबाट मानव अधिकार समितिका सचिवलाई लेखिएको पत्र, अप्रिल २७, २००९, परिशिष्ट ७

बेपत्ता सम्बन्धी स्वतन्त्र आयोग स्थापना भएकै थियो भने पनि यस मुद्दाको कारवाही अघि बढाउनु अघि अभियोजनकर्ताहरूले आयोगको निर्णयको प्रतीक्षा गरिरहनु पर्ने थिएन। राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार समितिले सूर्यप्रसाद शर्माको बेपत्ताका सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्नु र कारवाही चलाउनु राज्यको जिम्मेवारी हो र अधिकारीहरूले पूर्णरूपमा फौजदारी अनुसन्धान तत्काल सुरु गर्न सक्छन् र गर्नु पनि पर्छ भन्ने पहिले नै निष्कर्ष निकालेको छ।

अब्दुल मजिद देवान (शहीद उल्लाह देवानका बाबु)

अक्टोबर २६, २००९ मा केही साक्षीहरूले रुपन्देही जिल्लामा दिउसो साढे एघार बजे २९ वर्षका शहीद उल्लाह देवानलाई तीनजना प्रहरीले मारेको देखे। उक्त हत्या तराईमा सशस्त्र समूहहरूले चलाएको आपराधिक गतिविधिहरूका जवाफमा प्रहरी कारवाहीका सन्दर्भमा भएको थियो। शहीद उल्लाह कुनै सशस्त्र समूहहरूका सदस्य थिए कि थिएनन् भन्ने कुरा खुलेको छैन तर पक्राउ गर्दाको बखत भने उनी निशस्त्र थिए। उनका बाबु अब्दुल मजिदले त्यसदिन के भएको थियो भन्ने कुरा एडभोकेसी फोरमलाई यसरी बताएः

> मेरो छोरो हजामको दोकानभित्र थियो र म बाहिर बसेर उसलाई पर्खिइरहेको थिएँ। यसै बीचमा एउटा नचिनेको व्यक्तिबाट उसलाई फोन आयो र ऊ हतारहतार बाहिर गयो। म उसको पछि पछि हिँडें। हामीबीचको दूरी करीब २० मिटर मात्र रहेको थियो। आफ्नो अनुहारलाई रुमालले छोपेका तीनजना व्यक्तिहरूले उसलाई एक्कासी आक्रमण गरे। मैले बेठारी प्रहरी चौकीका प्रमुख शम्भूनाथ उपाध्याय नाम भएका व्यक्तिलाई चिन्न सकेँ, जसको मेरो छोरासित पहिलेदेखिकै चिनजान थियो। मैले मेरो छोरो भएतिर जान कोसिस गर्दा मैले पछि अवधेश यादव र प्रेम धवाल रहेछन् भनी पछि चिनेका दुई जना प्रहरीहरूले मलाई भुइँमा पछारे।
>
> शम्भूनाथ उपाध्यायले मेरो छोरालाई उसको छातिमा, निधारमा र जीउका अरू भागमा गोली हाने। ऊ पीडाले छटपटायो र घटनास्थलमै उसको प्राण गयो। त्यसपछि शम्भूनाथ उपाध्यायले मेरो मृत छोराको हातमा पेस्तोल राखेर फोटो खिच्ने कोसिस गऱ्यो, मैले उसलाई त्यसो गर्नबाट रोक्ने कोसिस गरेँ। तर उनीहरूले मलाई कुटे र त्यस्तो फोटो खिचे।

> त्यसपछि पुलिसको एउटा गाडी त्यहाँ आइपुग्यो र घटनास्थललाई तुरुन्तै प्रहरीहरूले घेरा हाले र अरू कसैलाई पनि नजिक जान दिएनन्। उनीहरूले मेरो छोराको लासलाई सो घटनाको सम्बन्धमा सर्जिमिन समेत नगरी उठाएर लगे। अरू प्रहरीले गाउँलेहरूलाई यदि उनीहरूले हस्तक्षेप गरे डरलाग्दो परिणाम भोग्नु पर्नेछ भनी धम्क्याए।

अरू गाउँलेहरूले पनि ती तीनजना प्रहरी अधिकृतहरूको पहिचान गरे, लासका हातमा बन्दुक राखेको घटना लागयत उक्त हत्याको पुष्टी गरे। यस सम्बन्धमा एडभोकेसी फोरमले सोधपुछ गर्दा जिल्ला प्रहरी कार्यालय रुपन्देहीका प्रहरी निरीक्षक प्रकाश अर्यालले भने "बोगाडी गाविसको माझगावा क्षेत्रको प्रहरी कार्यालयका प्रहरीको समूहमा एउटा व्यक्तिले गोली चलायो र प्रहरीको प्रतिकारमा ऊ मारियो। उसको साथबाट पेस्तोल तथा गोली पनि बरामद भयो। सम्बन्धित परिवार तथा गाउँलेहरूको कथन झूठो हो। "[32]

अब्दुल मजिदले जिल्ला प्रहरी कार्यालय रुपन्देहीमा सो घटनाका बारेमा जाहेरी दर्खास्त दर्ता गर्ने कोसिस गर्दा पीडित दोहोरो भीडन्तमा मारिएको हो भन्दै प्रहरीले जाहेरी दर्खास्त दर्ता गर्न इन्कार गऱ्यो। पीडितका बाबुले पुनरावेदन अदालतमा रिट दर्ता गरे। अदालतले ५ जनवरी २०१० मा प्रहरीका नाममा जाहेरी दर्खास्त दर्ता गर्न तथा अनुसन्धानलाई अघि बढाउन आदेश जारी गऱ्यो। यस्तो आदेश भए तापनि रुपन्देही जिल्लाका सरकारी वकील सो मुद्दा दायर गर्न असफल रहे। उक्त निर्णयलाई नियमानुसार पुनरावेदन अदालतमा रहेको सरकारी वकीलको कार्यालयमा पठाइयो, उनीहरूले जिल्ला स्थित सरकारी वकीलको कार्यालयलाई अदालती कारवाही दर्ता गर्न तथा मुद्दा अघि बढाउनका लागि निर्देशन जारी गरे। उक्त आदेशको प्रत्यक्षरूपले अवज्ञा गर्दै जिल्लास्थित सरकारी वकीलको कार्यालयले कारवाही अघि नबढाउने स्वीकृतिका लागि सीधै महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पत्राचार गऱ्यो। अन्त्यमा अक्टोबर १८, २०११ मा जिल्लास्थित सरकारी वकीलले आफूलाई अनुसन्धान अघि बढाउन निर्देशन दिइएको थियो र आफूले सोही अनुरूप अघि बढ्नका लागि रुपन्देही जिल्ला प्रहरी कार्यालयलाई अनुरोध गरेको कुरा स्वीकार गरे।

---

[32] Advocacy Forum interview with Prakash Aryal, October 2009.

२. युद्धकालका गम्भीर दुर्व्यवहार सम्बन्धमा कारवाही चलाउनु पर्ने दायित्वबाट उम्कने सरकारी रणनीतिहरू

नेपाली अधिकारीहरूले मानव अधिकारसित सम्बन्धित दुर्व्यवहारहरूका सम्बन्धमा लिनुपर्ने उत्तरदायित्वबाट सुरक्षा फौज तथा विद्रोहीहरूलाई जोगाउनका निमित्त विभिन्न प्रकारका रणनीतिहरूको विकास गरेका छन्। अदालतमा थाँती रहेका मुद्धाहरू आमरूपमा फिर्ता गर्ने, क्षमा दिने तथा आममाफी प्रदान गर्ने जस्ता कुराहरू यी मध्येका प्रमुख हुन्।

मुद्दा फिर्ता लिने कार्य

जुनसुकै सरकारले पनि वृहत् शान्ति सम्झौता (CPA), सरकारी मुद्धा सम्बन्धी ऐन १९९२ को दफा २९ र अगष्ट १९९८ को सरकारी मुद्धाहरू फिर्ता लिँदा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि तथा मापदण्डहरू ("Procedures and Norms to be Adopted While Withdrawing Government Cases.") बाट प्राप्त अधिकारलाई उद्धृत गर्दै हालसम्म ६०० वटाभन्दा बढी युद्धकालीन फौजदारी मुद्धाहरू (हत्या तथा बलात्कार लगायत) फिर्ता लिएको छ। [33]

कानून, व्यवस्था तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालयलाई लेखिएको टिप्पणीमा माओवादीद्वारा नेतृत्व प्रदान गरिएको सरकारका मुख्य सचिव भोजराज घिमिरेले मन्त्रिपरिषद्को अक्टोबर २७, २००८ को ३४९ वटा मुद्धा फिर्ता गर्ने सहमति प्रदान गर्ने निर्णय यसरी उल्लेख गरेका छन्, "शान्ति प्रक्रियालाई अघि बढाउन तथा वृहत् शान्ति सम्झौताको दफा ५.२.७ लाई कार्यान्वयन गर्ने ती मुद्दाहरू अपवादका रूपमा फिर्तागर्नु वाञ्छनीय देखिन्छ। "

एमालेका माधव कुमार नेपालको नेतृत्वको सरकारले नोभेम्बर १७, २००९ मा २८२ वटा मुद्धा फिर्ता लियो। ती मुद्दाहरूमा सुरक्षा फौज तथा माओवादीहरूलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पर्ने हत्या तथा आगजनी लगायतका वृहत् क्षेत्र समेटने अपराधहरू पर्दछन्। [34]

सर्वोच्च अदालतले सुरुमा आमरूपमा मुद्धाहरू यसरी फिर्ता गर्ने कुराको विरुद्धमा कडा आदेश जारी गऱ्यो। सबभन्दा स्पष्ट रूपले यसले १ जनवरी २००९ मा ३४९ वटा मुद्धाहरू

---

33 मुद्दाहरू फिर्ता गर्ने स्पष्ट कानूनी आधारसित सम्बन्धित विस्तृत विषयवस्तुका लागि हेर्नुहोस् "Evading Accountability by Hook or By Crook. The Issue of Amnesties in Post-Conflict Nepal," Occasional Brief, year 2,vol. 1, Advocacy Forum, June 2011,

34 Ibid.

फिर्ता लिने निर्णयको कार्यान्वयन नगर्न अन्तरिम आदेश जारी गऱ्यो।[35] तर यस्तो स्थिति पछि फेब्रुअरी २३, २०११ मा उल्टिएको देखिन्छ। जसमा डिभिजन बेन्चले १९९८ को मापदण्ड तथा वृहत् शान्ति सम्झौताको दफा ५.२.७ का आधारमा उक्त मुद्धा फिर्ता गर्ने कार्य कानूनसम्मत रहेको छ भन्ने आदेश जारी गऱ्यो। यो पछिल्लो आदेशमा सर्वोच्च अदालतले "राजनीतिक अपराध" लाई वृहत् रूपले परिभाषित गरेको छ जसमा द्वन्द्वको समयमा भएको देखिने अपराध सम्बन्धी सम्पूर्ण मुद्धाहरूलाई राजनीतिक मानिने छ र त्यसकारण यो वृहत् शान्ति सम्झौताको दफा ५.२.७ अन्तर्गत पर्नेछ भन्ने उल्लेख गरिएको छ। यस्तो निराशाजनक आदेश भए तापनि सर्वोच्च अदालतले आफ्नो निर्णयमा जिल्ला अदालतले होसियार रहनुपर्ने र घटना राजनीति प्रेरित हो होइन भनेर छुट्याउन निष्पक्षतापूर्वक कार्य गर्नु पर्ने कुरालाई महत्व दिएको छ। जिल्ला अदालतले व्यक्तिगतरूपमा मुद्धा फिर्ताका लागि परेका निवेदनका सम्बन्धमा के गर्छ भन्ने कुरा भने हेर्न बाँकी नै छ।[36]

क्षमादान

सर्वोच्च अदालतले संविधान सभाका माओवादी सभासद् बालकृष्ण ढुङ्गेलका विरुद्ध जुन २४, १९९८ मा ओखलढुङ्गामा उज्जन कुमार श्रेष्ठको हत्याको अभियोगलाई सदर गरेको छ। उक्त हत्या द्वन्द्वका समयमा भएको थियो तर यो पीडित र बालकृष्ण ढुङ्गेलको परिवारहरू बीचको व्यक्तिगत विवादबाट भएको थियो।[37] सुरुमा ओखलढुङ्गा जिल्ला अदालतले ढुङ्गेललाई दोषी ठहऱ्यायो र उनलाई जन्मकैदको सजाय सुनायो। राजविराज स्थित पुनरावेदन अदालतले उक्त घटना अदालतभन्दा सङ्क्रमणकालीन न्यायप्रणालीसँग उपयुक्त देखिने भएको भन्दै जिल्ला अदालतको उक्त निर्णय उल्ट्यायो। यसपछि सरकारी वकीलको कार्यालयले सर्वोच्च अदालतमा अपील गऱ्यो र यसले सेप्टेम्बर ८, २०१० मा हत्याको सुरुको अभियोगलाई सदर गऱ्यो। नोभेम्बर ८, २०११ मा एकीकृत नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी माओवादीको संयुक्त सरकारले अन्तरिम संविधानको माफी सम्बन्धी दफा (धारा १५१) अन्तर्गत ढुङ्गेललाई माफी प्रदान गर्न राष्ट्रपति समक्ष अनुरोध गऱ्यो। सर्वोच्च अदालतको नोबेम्बर १३, २०११ को अन्तरिम आदेशबाट हाल यस सम्बन्धी कारवाही रोकिएको छ। यो सामग्री तयार गर्दासम्म मन्त्रीपरिषद्ले ढुङ्गेलको माफीका

---

[35] *Madhav Kumar Basnet, Advocate v Honorable Prime Minister Puspa Kamal Dahal and Others*, Writ No 03557/ 2065, Supreme Court, January 1, 2009.

[36] Raju Prasad Chapagai, "Withdrawal of criminal charges and other forms of amnesty in Nepal: Reflections on the relevant national and international legal framework," National Judicial Academy Law Journal, 2010, p. 186.

[37] Advocacy Forum, "Ujjan Kumar Shrestha," http://www.advocacyforum.org/fir/2011/10/ujjan-kumar-shrestha.php.

लागि राष्ट्रपति समक्ष गरेको अनुरोध सम्बन्धमा राष्ट्रपतिबाट कुनै आदेश जारी भएको छैन। ढुङ्गेल संविधान सभाका सक्रिय सदस्यका रूपमा रहिरहेका छन् र हालसम्म पनि उनलाई पक्राउ गरिएको छैन। [38]

द्वन्द्वसित सम्बन्ध नरहेको अर्को एउटा मुद्धामा सर्वोच्च अदालतले नोभेम्बर १६, २०१० को अन्तरिम आदेशमा "क्षमा दिन सकिने अधिकारलाई अन्त्यन्त विशेष मुद्धामा मात्र लागु गर्न सकिने" र धारा १५१ लाई यो आदेश पछि नियमितरूपले प्रयोग गर्न नसकिने कुरा उल्लेख गरेको छ। [39] सो मुद्धामा १९९७ मा सर्वोच्च अदालतले १९८५ मा महेन्द्र झाको हत्या गरी स्वतन्त्र बसिरहेका मुकेश्वर दास काठवनियालाई दोषी ठहर गरेको थियो। झाका छोराले जनवरी २०१० मा मुकेश्वर दास काठवनियाको माफीका लागि राष्ट्रपति समक्ष पेश गर्ने मन्त्रीपरिषदको निर्णयलाई बदर गर्नका लागि अदालतको हस्तक्षेप हुनका लागि रिट दायर गरेका थिए। ढुङ्गेल र काठवनिया दुवैको मुद्धाका सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतको अन्तिम फैसला आउन बाँकी नै छ।

माफी

विस्तृत शान्ति सम्झौताले उत्तरदायित्व वहन गर्नुपर्ने कुरामा प्रतिवद्धता जनाए तापनि सबै मुख्य राजनीतिक दलहरूले विगतमा भएका मानव अधिकार सम्बन्धी ज्यादतीहरूका सम्बन्धमा माफी प्रदान गर्न कोसिस गरेका छन्। जुलाई २००७ मा नै काङ्ग्रेस पार्टीका गिरिजा प्रसाद कोइरालाको नेतृत्वको सरकारले सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग स्थापना गर्ने विधेयकको मस्यौदामा माफी सम्बन्धी दफा राख्ने प्रस्ताव गर्दै अदालती कारवाही रोक्ने कोसिस गरेको थियो। विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार सङ्गठनहरूको तीब्र प्रयत्नले सरकारलाई विधेयकमा रहेको उक्त व्यवस्था संशोधन गर्ने बनायो। यो सामग्री तयार गर्दासम्म उक्त विधेयक संसदको व्यवस्थापिका समितिमा थाँती रहेको छ। यसले अहिले अन्तर्राष्ट्रिय अपराध तथा मानव अधिकारका गम्भीर उल्लङ्घनहरूमा माफी दिन स्पष्ट रूपले निषेध गरे तापनि यौन हिंसा लगायत निश्चित अपराधहरूका सम्बन्धमा "मेल मिलापको उद्देश्यले" सत्य निरूपण तथा मेल मिलाप आयोगलाई प्रदान गरिएको अधिकार लगायत अझै केही समस्यायुक्त

[38] "Plea to ban Dhungel from entering CA hall," *Kathmandu Post*, November 4, 2010 http://www.ekantipur.com/the-kathmandu-post/2010/11/04/nation/plea-to-ban-dhungel-from-entering-ca-hall/214532/ (accessed May 26, 2011).

[39] "Suprme Court summons government to attend Nov 9 hearing", Himalayan Times, October 31, 2010, http://www.thehimalayantimes.com/fullNews.php?headline=Supreme+Court+summons+government+to+attend+Nov+9+hearing&NewsID=263927 (accessed November 22, 2011).

प्रावधानहरू रहेका छन्। माथि उल्लेख गरिए अनुसार आयोगद्वारा पीडक र पीडितका बीचमा वाध्यात्मक रूपले मध्यस्थता गरिने हो भने त्यसले महिलाहरूलाई फेरि पनि उस्तै पीडाको स्थितिमा पुऱ्याउँछ। [40]

सेप्टेम्बर २, २०११ मा मानव अधिकारवादीहरूसँगको एउटा छलफलमा प्रधानमन्त्री बाबुराम भट्टराईले मुद्धा फिर्ताका सम्बन्धमा स्पष्ट मापदण्ड बनाइने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्नु भयो।

यदि प्रस्तावित माफी युद्ध अपराध, मानवता विरोधी अपराध, जबरजस्ती बेपत्ता बनाउने काम, यातना तथा दुर्व्यवहार जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय कानून अनुसार अपराध ठहरिने विषयहरूसित सम्बन्धित रहन्छ भने उक्त प्रस्तावित मुद्धा फिर्ती तथा माफी दिने कार्य अन्तर्राष्ट्रिय कानून तथा मापदण्ड अनुसार प्रतिवन्धित हुन्छ। यस्तो प्रतिवन्ध लगाउने कार्यको व्यवस्था UN Updated Set of Principles for the Promotion and Protection of Human Rights through Action to Combat Impunity को धारा २४ मा रहेको छ। राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार समितिले सुनिश्चित गरेको नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता (International Covenant on Civil and Political Rights) अन्तर्गत नेपालले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वको दृष्टिले समेत यस्ता माफीहरू असङ्गत हुनेछन्। अझ महत्वपूर्ण कुरा त के छ भने गृह मन्त्रालय विरूद्ध राजेन्द्र ढकाल (जुन १, २००६), काभ्रे जिल्ला अदालत विरूद्ध काजी कार्की (अगष्ट १५, २०११) तथा काभ्रे जिल्ला प्रहरी कार्यालय विरूद्ध देवी सुनुवार (सेप्टेम्बर १८, २००७) लगायतका विभिन्न मुद्धाहरूमा नेपालको सर्वोच्च अदालतले यो प्रावधानलाई कायम राखेको छ। यदि एनेकपा माओवादी तथा संयुक्त लोकतान्त्रिक मधेसी मोर्चा बीचको सहमतिलाई लागू गरियो भने यो अन्तर्राष्ट्रिय कानून अनुसार हुने नेपालको दायित्वको विरूद्धमा हुनेछ र यसले गम्भीर अपराधमा लागु हुने तथा यसको वृहत् प्रकृतिका कारण अन्तर्राष्ट्रिय अपराधमा समेत लागु हुने सर्वोच्च अदालतको निर्देशनहरूको समेत उल्लङ्घन गर्नेछ।

[40] द्वन्द्वले नेपाली महिलामा पारेको असर, एक चित्रण "Across the Lines: The Impact of Nepal's Conflict on Women," Advocacy Forum and ICTJ, 2010, p. 96.

परिशिष्ट
न्यायको पर्खाइमा रहेका गम्भीर मानव अधिकार हननका ६२ वटा मुद्दाको अद्यावधिक स्थिति

केस नं	१
नाम	**राजु विक**
जिल्ला	बागलुङ
घटना संक्षेपमा	न्यायिक हत्या। मार्च १, २००२ मा बागलुङ नगरपालिका-११ मा अवस्थित आफ्नै बुबाको घरमा बसिरहेका राजु विकलाई हातहतियार बोकी सैन्य पोशाकमा आएका ८/९ जनाको सैनिकहरूको समूहले पक्राउ गरे। पछि निजले भाग्ने प्रयास गर्दा सेनाद्वारा गोली प्रहार गरी मारियो भनी प्रहरीले बताए। उनको परिवारलाई उनको शवलाई तत्कालै जलाउन दवाव दिइयो र दाहसंस्कारका बेलामा सैनिक जवानहरू पनि उपस्थित थिए।
जाहेरी लगेको मिति	मार्च १८, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	जाहेरी दर्ता भएपनि अनुसन्धान नभएको। जुन १८, २००९ मा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी पुनरावेदन अदालत बागलुङमा परमादेश निवेदन दायर।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	नोभेम्बर ११, २००९ मा पुनरावेदन अदालत बागलुङले जिप्रका बागलुङलाई छिटोछरितो अनुसन्धान थाल्न परमादेश जारी गऱ्यो। यस आदेशका बाबजुद प्रहरीले कुनै कारवाही अगाडि बढाएको पाइएन।

केस नं	२ र ३
नाम	**गंगा गौचन र पहलवीर विक)पहल सिंह)**
जिल्ला	बागलुङ
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। जुलाई ११, २००४ मा काठको काम गर्दै आएका गंगा गौचन आफ्नो साथी पहल सिंहलाई भेट्न तारा गाविस, सागुकोट गाउँ गए। गंगा गौचन र पहल सिंह कुरा गर्दै बसिरहेको पसलमा मेजर अङ्शी विष्टको कमाण्डमा खडगदल बटालियनबाट खटिएको सेनाको एक जत्था आइपुगी माओवादीलाई लुकाएको आरोप लगाउँदै निजहरूलाई २५ मिटर परसम्म घिसार्दै लगी गोली प्रहार गरी मारे।
जाहेरी लगेको मिति	फेब्रअरी १३, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	जाहेरी दर्ता भएपनि अनुसन्धान नभएको। जुन १८, २००९ मा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी पुनरावेदन अदालत बागलुङमा परमादेश निवेदन दायर।
हालको प्रगति ०६६ अ)सोजपछि)	नोभेम्बर ११, २००९ मा पुनरावेदन अदालत बागलुङले जिप्रका बागलुङलाई छिटोछरितो अनुसन्धान थाल्न परमादेश जारी गऱ्यो। यस आदेशका बाबजुद प्रहरीले कुनै कारवाही अगाडि बढाएको पाइएन।

केस नं	**४**
नाम	**डिल्ली प्रसाद सापकोटा**
जिल्ला	बागलुङ
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या (यातनापछि)। फेब्रअरी ११, २००५ मा सुरक्षाकर्मीहरूको समूहले डिल्लीप्रसाद सापकोटालाई पक्राउ गऱ्यो। डिल्लीप्रसाद सापकोटा माओवादी पार्टीसँग आबद्ध बागलुङ नगरपालिका "जनसरकार" प्रमुख हुनुका साथै नेकपा (माओवादी) को जिल्ला स्तरमा विविध कार्यभार सम्हाल्दै आएका थिए। ३ जना प्रत्यक्षदर्शीका अनुसार डिल्लीप्रसाद सापकोटालाई पक्राउपश्चात् सोही दिन रुखमा बाँधेर यातना दिँदै दिउँसोको करिब ३ बजेतिर गोली प्रहार गरी मारिएको थियो।
जाहेरी लगेको मिति	फेब्रुअरी २००८
जाहेरी दर्ता भए नभएको	नभएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	जाहेरी दर्ता गर्न जाँदा प्रहरीले परिवारलाई मार्ने धम्की दिएको।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	पीडित परिवारले सबै आशा मरिसकेको भनी अब मुद्दा अगाडि नबढाउने निर्णय गरेको छ। यस सम्बन्धमा कुरा गर्दा उनीहरूलाई पीडा थपिएको मात्र अनुभूति हुन्छ।

केस नं	**५ र ६**
नाम	**दलबहादुर थापा र पार्वती थापा**
जिल्ला	बाँके
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। सेप्टेम्बर १०, २००२ को बेलुका करिब ८:४० बजेतिर दलबहादुर थापाको परिवार बन्दुक पड्केको आवाजले ब्युँझिए। उनीहरूको घरमा १५ मिनेटसम्म फायरिङ भयो र उक्त घटनामा दल बहादर, निजकी श्रीमती पार्वती थापा र १० महिने छोरी दीपा घाइते भए। दलबहादुरकी आमाले घाइते छोरा, बुहारी र नातिनीलाई अस्पताल लैजान तरखर गर्दा परिवाजनले फ्ल्यास लाइट बालेर ५०/६० सुरक्षाकर्मीहरू आए, छोरा, बुहारीलाई लगे र उनीहरूको हत्या गरे।
जाहेरी लगेको मिति	जुलाई १५, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	मे २००८ बाट अनुसन्धान शुरु भएपनि खास प्रगति केही पनि नभएको। दलबहादुरकी आमाले जुन १८, २००९ मा पुनरावेदन अदालत नेपालगंजमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दायर।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	फेब्रुअरी २४, २०१० मा पुनरावेदन अदालत नेपालगंजले जिप्रका बाँकेलाई छिटोछरितो अनुसन्धान टुङ्गोमा पुऱ्याउन परमादेश जारी गऱ्यो। एड्भोकेसी फोरमले अनुसन्धान अधिकारीहरूलाई अदालतको आदेश पालना गर्न बारम्बार आग्रह गरेकोमा उनीहरू सेनाले पत्रको जवाफ नफर्काउने गरेको भनी बताउँछन्। अगष्ट २९, २०१० मा जिल्ला सरकारी वकीलको कार्यालयले प्रहरी कार्यालय कोहलपुर, बाँकेलाई कानूनले निर्धारण गरेको समयभित्र अनुसन्धान सुरु गर्न निर्देशन दियो। नोभेम्बर १०, २०१० मा कोहलपुर क्षेत्रको प्रहरी कार्यालयले श्री खडगदल बटालियन, चिसापानीलाई शंका गरिएका व्यक्तिहरूलाई कोहलपुर क्षेत्रको प्रहरी कार्यालयमा थप पुछताछका लागि उपस्थित गराउन पत्र लेख्यो। तर अक्टोबर २०११ सम्म पनि सेनाले उक्तकाम गरेको छैन। नेपाली सेनाकातर्फबाट नोभेम्बर १०, २०१० को पत्रका सम्बन्धमा कुनै पत्राचार भएको छैन।

केस नं	७ र ८
नाम	**धनीराम चौधरी र जोरीलाल चौधरी**
जिल्ला	बाँके
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। सेप्टेम्बर २९, २००४ को दिउँसो करिब १२:५० बजे तिर बागेश्वरी बटालियन र सुरक्षा आधार शिविरबाट खटिएका लगभग २०० जना सुरक्षाकर्मीको टोलीले साहू दिलाराम डाँगीको खेतमा काम गरिरहेका धनीराम थारू र जोरीलाल थारू नामका दाजुभाइलाई पक्राउ गरे र पछि गोली हानी हत्या गरे।
जाहेरी लगेको मिति	अक्टोबर २९, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	अनुसन्धान नै नभएको। पीडित परिवारले जुन १८, २००९ मा पुनरावेदन अदालत नेपालगंजमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दायर गरे।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	जनवरी १३, २०१० मा पुनरावेदन अदालत नेपालगंजले जिप्रका बाँकेलाई छिटोछरितो अनुसन्धान टुङ्गोमा पुऱ्याउन परमादेश जारी गऱ्यो। एड्भोकेसी फोरमले अनुसन्धान अधिकारीहरूलाई अदालतको आदेश पालना गर्न बारम्बार आग्रह गरेकोमा उनीहरू सेनाले पत्रको जवाफ नफर्काउने गरेको भनी बताउँछन्। सन् २०११ मा यसमा कुनै प्रगति भएको छैन।

केस नं	९
नाम	**केशरबहादुर बस्नेत**
जिल्ला	बर्दिया
घटना संक्षेपमा	जबरजस्ती बेपत्ता र गैरन्यायिक हत्या। मार्च ११, २००२ को दिउँसो करिब ४ बजे स्थानीय स्वास्थ्यकेन्द्रका लेखापाल केशर बहादुर बस्नेतलाई नेपाली सेनाले बाँके जिल्लाको भुरीगाउँ स्थित निज कार्यरत कार्यालयबाटै पक्राउ गऱ्यो। पछि उनलाई गुलरिया ब्यारेक र त्यहाँबाट गाडीमा हालेर लगेपछि उनी देखा परेका छैनन्।
जाहेरी लगेको मिति	फेब्रुअरी १४, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	अनुसन्धान नै नभएको। पीडित परिवारले जुन १८, २००९ मा पुनरावेदन अदालत नेपालगंजमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दायर गरे।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	नोभेम्बर १८, २००९ मा पुनरावेदन अदालत नेपालगंजले जिप्रका बाँकेलाई छिटोछरितो अनुसन्धान टुङ्गोमा पुऱ्याउन परमादेश जारी गऱ्यो। एड्भोकेसी फोरमले अनुसन्धान अधिकारीहरूलाई अदालतको आदेश पालना गर्न बारम्बार आग्रह गरेकोमा उनीहरू सेनाले पत्रको जवाफ नफर्काउने गरेको भनी बताउँछन्। तर यसमा कुनै प्रगति भएको छैन। अनौपचारिकरूपमा प्रहरी अधिकृतहरूले आफन्तहरूलाई बताए अनुसार प्रहरी प्रधान कार्यालयले जानकारी गराए अनुसार यो र अरु यस्ता मुद्दाहरू सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको दायरामा आउने भएकाले यी मुद्दाहरू अघि नबढेका हुन् भन्ने जानकारी गराएको छ। अपिल गर्ने म्याद गुज्रिसकेपछि प्रतिवादीले जून २६, २०१० मा जिप्रका बर्दियामा अदालतको आदेश अनुसार अनुसन्धान सुरु गर्न अनुरोध गर्दै निवेदन गऱ्यो। आदेशको छायाप्रति निवेदनमा संलग्न गरिएको थियो। तर, उक्त मुद्दामा अनुसन्धान गर्ने सम्बन्धमा कुनै प्रगति भएको छैन। अक्टोबर ५, २०१० मा जिप्रका बर्दियाका अनुसन्धान अधिकृत प्रहरी निरीक्षक वासुदेव खतिवडाले सेनाले उनीहरूको पत्रमा कुनै जवाफ पठाएको छैन र प्रहरीले यस मुद्दाका सम्बन्धमा जिल्ला न्यायाधिवक्तासित छलफल गर्दै रहेको कुरा बताए। यो सामग्री तयार गर्दासम्म यसमा कुनै प्रगति भएको छैन। सन् २०११ मा यसमा कुनै प्रगति भएको छैन।

केस नं	१०
नाम	**भौना थारु (चौधरी)**
जिल्ला	बर्दिया
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। मे ३१, २००२ को दिउँसो १: १५ बजे बर्दिया जिल्लाको न्याउलापुर गाविस, वडा नं. २ मा पर्ने सुजनपर गाउँको आफ्नै निवासमा भौना थारू मारिए। शङ्कास्पद माओवादीलाई लखट्दै दिउँसो करिब १ बजेतिर सेनाको एक टोली त्यहाँ आएको थियो। घटनाका प्रत्यक्षदर्शी भौना थारूका परिवारजनका अनुसार दुई जना सेनाका जवानले घरभित्र पसेर गोली हानी भौनालाई मारे।
जाहेरी लगेको मिति	जुलाई १४, २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	अनुसन्धान नै नभएको। पीडित परिवारले जुन १८, २००९ मा पुनरावेदन अदालत नेपालगंजमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दायर गरे।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	नोभेम्बर १८, २००९ मा पुनरावेदन अदालत नेपालगंजले जिप्रका बाँकेलाई छिटो अनुसन्धान थाल्न परमादेश जारी गर्‍यो। एड्भोकेसी फोरमले अनुसन्धान अधिकारीहरूलाई अदालतको आदेश पालना गर्न बारम्बार आग्रह गरेकोमा उनीहरू सेनाले पत्रको जवाफ नफर्काएको बताउँछन्। सन् २०११ मा यसमा कुनै प्रगति भएको छैन।

केस नं	११ र १२
नाम	**नरबहादुर बुढामगर र रतनबहादुर बुढामगर**
जिल्ला	डडेलधुरा
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। अगष्ट १७, २००४ को बिहान ७ बजेतिर सूर्यदल बटालियनबाट खटिएका १५० जना जतिको सैन्य जत्थाले नर बहादुर बुढामगर र उनका भाइ रतन बहादुर बुढामगरको घर घेराउ गरी निजहरूलाई पक्राउ गरे। प्रत्यक्षदर्शीले भनेअनुसार नर बहादुर र रतन बहादुरलाई ती सुरक्षाकर्मीले गाउँ घुमाई कञ्चनपुर जिल्लाको सुधा गाविस, वडा नं. ४ मा लगी अन्दाजी ४ बजेतिर गोली हानेर मारियो।
जाहेरी लगेको मिति	जुन १८, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको (अदालतको आदेशपछि)
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	प्रहरी तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालयले जाहेरी दर्ता गर्न नमानेपछि पुनरावेदन अदालत कञ्चनपुरमा जाहेरी दर्ता तथा अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दायर। अप्रिल ९, २००७ मा परमादेश जारी। जुन १८, २००७ मा जाहेरी दर्ता। अनुसन्धान पटक्कै नभएको। जुन ५, २००८ मा अदालतमै अदालतको अवहेलना तथा दोस्रो परमादेश निवेदन दायर। अनुसन्धानको प्रारम्भिक प्रतिवेदन सरकारी वकिलको कार्यालयलाई पठाएको भन्ने प्रहरीद्वारा अदालतलाई जानकारी। यसैको आधारमा फेब्रुअरी ७, २००९ मा अदालतद्वारा अवहेलना मुद्दा खारेज।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	पुनरावेदन अदालतले खारेज गरेको अदालतको अवहेलनाको मुद्दालाई चुनौती दिँदै पीडित परिवारले अगष्ट १८, २००९ मा सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गरे। यो मुद्दा हाल सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन छ र यसको सुनुवाइ डिसेम्बर १, २०११का लागि तोकिएको छ।

केस नं	**१३**
नाम	**जयलाल धामी**
जिल्ला	डडेलधुरा
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। फेब्रुअरी १२, २००५ मा महेन्द्रनगर जान भनी जयलाल धामी एकाबिहानै घरबाट निस्किए। त्यहाँ आफन्तको घरमा एकछिन बसेर उनी घरतिर फर्किए। तर उनी घरमा पुगेनन्। त्यस दिन राति रेडियोले पुतलीबजारमा भएको भिडन्तमा सुरक्षाफौजद्वारा केही "आतंककारी" मारिए भन्ने समाचार प्रसारण गऱ्यो।
जाहेरी लगेको मिति	सेप्टेम्बर १०, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	अनुसन्धान नै नभएको। जुन १८, २००९ मा पुनरावेदन अदालत महेन्द्रनगरमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दायर। अगष्ट २३, २००९ मा मुद्दा खारेज।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	प्रहरीले अनुसन्धान जारी राखेको भन्ने आधारमा पुनरावेदन अदालत महेन्द्रनगरले मुद्दा खारेज गरेको निर्णयलाई चुनौती दिँदै पीडित परिवारले जनवरी १९, २०१० मा सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गरे। यो मुद्दा हाल अदालतमा विचाराधीन छ र अर्को सुनुवाइ डिसेम्बर २३, २०१० मा हुनेछ। अदालतले दुवै पक्षलाई मार्च २४, २०११ मा अदालतमा बोलायो र सो मुद्दामा उनीहरूको भनाइ सुन्यो। सेप्टेम्बर २२, २०११ मा अर्को सुनुवाइ तोकियो। सेप्टेम्बर २२, २०११ मा हुने भनिएको सुनुवाइ प्रतिवादीका वकील अनुपस्थित भएकाले सुनुवाइ नसकी जनवरी ५, २०१२ मा हुने भनी तोकिएको छ।

केस नं	**१४**
नाम	**सरला सापकोटा**
जिल्ला	धादिङ
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। जुलाई १५, २००४ को बिहान करिब ११ बजे तिर हातहतियार सहित आएको १२ जना सम्मिलित सेनाको समूहले सरला सापकोटालाई हजुरबुबाको घरबाट पक्राउ गऱ्यो। सरलालाई पक्राउ गर्दा सेनाले पक्राउ गर्नु पर्ने कुनै कारण नबताएको प्रत्यक्षदर्शी सरलाको परिवारले बताए पछि फरेन्सिक विशेषज्ञसमेत सामेल भएको राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको एक टोली आई सरलाको गाउँ नजिकैको स्थानमा गाडिएको ठाउँबाट सरलाको लाश झिक्यो। सरलाका बुबाले लाशले लगाएको कपडा र चप्पल सरलाकै हो भनी पहिचान गरे।
जाहेरी लगेको मिति	जुन २८, २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	पटक्कै अनुसनधान नभएको। नोभेम्बर २००७ मा सरलाका पिताले सर्वोच्च अदालतमा परमादेश निवेदन दिए।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	जुलाई ३१, २०१० मा सर्वोच्च अदालतले विपक्षी जिप्रका धादिङलाई छिटोछरितो अनुसन्धान थाल्न परमादेश जारी गऱ्यो। यस आदेशका बाबजुद प्रहरीले कुनै कारवाही अगाडि बढाएको पाइएन। जुलाई १४, २००८ मा राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगले पीडित परिवारलाई रु ३००,००० उपलब्ध गराउन सरकारलाई सिफारिस गरेकोमा सरकारले हालसम्म पनि कार्यान्वयन गरेको पाइएन। अक्टोबरसम्म पनि सन् २०११ सम्म राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले सिफारिस गरेको उक्त क्षतिपूर्ति रकम परिवारले प्राप्त गरेको छैन। यस मुद्दामा सन् २०११ मा कुनै प्रगति भएको छैन।

केस नं	१५ देखि १९
नाम	**सन्जीव कुमार कर्ण, दुर्गेश कुमार लाभ, जितेन्द्र झा, शैलेन्द्र यादव तथा प्रमोद नारायण मण्डल**
जिल्ला	धनुषा
घटना संक्षेपमा	जबरजस्ती बेपत्ता पारिएको। अक्टोबर ८, २००३ को दिउँसो करिब १२:१० देखि २ बजे बीचमा सुरक्षाफौजले सन्जीव कुमार कर्ण, दुर्गेश कुमार लव, जितेन्द्र झा, शैलेन्द्र्र यादव र प्रमोद नारायण मण्डल सहित ११ जनालाई जनकपुर नगरपालिका, वडा नं. ४ को कटइयाचौरी भन्ने ठाउँबाट पक्राउ गरी लग्यो। पछि नेपाली सेनाको मानवअधिकार एकाईबाट सन्जीव कुमार कर्ण उसका ४ साथीहरू अक्टोबर ८, २००३ को प्रहरी कारवाहीमा मारिएको भन्ने व्यहोरा भएको पत्र राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगले प्राप्त गर्‍यो।
जाहेरी लगेको मिति	फेब्रुअरी २००९
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको (सर्वोच्च अदालतको आदेशपछि)
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	जुन २००६ मा पीडित परिवारले प्रहरीलाई पाँचैजनालाई गाडिएको भन्ने ठानिएको ठाउँ देखाए। फेब्रुअरी २००९ मा सर्वोच्च अदालतले जाहेरी दर्ता गरी अनुसन्धान थाल्नु भनी परमादेश जारी गर्‍यो।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	अनेकौं प्रयासपछि सेप्टेम्बर २०१० मा पीडितहरूको शव उत्खनन कार्यका लागि राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको नेतृत्वमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विधिविज्ञानका विज्ञहरू सहभागी भएको टोलीले उक्त कार्य गर्‍यो। शव उत्खनन प्रक्रियाका बारेमा पीडित परिवार, तिनका कानुनी सल्लाहकार तथा अन्य मानवअधिकार सङ्गठनलाई पर्याप्त जानकारी नदिइएको भन्ने चिन्ता प्रकट भए। सेप्टेम्बर १४, २०१० मा ४ जना पीडितको अवशेष निकालेपछि विज्ञहरू बिरामी परेको भन्दै शव उत्खनन कार्य अनिश्चित कालका लागि स्थगित गरिएको भनी राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगले जानकारी गरायो। बताइए अनुसार, फेब्रुअरी १५, २०११ मा सो समूहले पाँचौं शवको पनि उत्खनन गर्‍यो। उत्खनन गरिएका पाँचवटा शवहरूको पहिचान गर्ने प्रक्रिया शिक्षण अस्पतालमा चलिरहेको छ भने यससँग सम्बन्धित विधिविज्ञान परीक्षण भने हेलसिन्की विश्वविद्यालय, फिनल्याण्डमा चलिरहेको छ। जुन २३, २०११ मा प्रहरी अधिकृत कुबेरसिंह रानालाई सहायक प्रहरी महानिरीक्षक बनाउनका लागि बढुवा गरियो। मानव अधिकारकर्मीहरूको एउटा समूहले सार्वजनिक सरोकारको मुद्दाको सम्बन्धमा भएको उक्त नियुक्तिलाई जनसरोकारको मुद्दा दायरगरी चुनौती दिए। सर्वोच्च अदालतले जुलाई १३, २०११ को अन्तरिम आदेशमा रानालाई कारवाही गरिनुपर्छ भन्ने राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको सुझाव उनको बढुवा रोक्नका निमित्त पर्याप्त आधार नभएको भन्ने ठहर गरेको छ। अदालतले राज्यलाई नायब प्रहरी सुपरीवेक्षक सरहको अधिकार रहेको एकजना अधिकृतलाई सरकारी मुद्धा सम्बन्धी ऐन, १९९८ को नियम ४(१) अनुसार उक्त अनुसन्धान अघि बढाउनका लागि नियुक्ति गर्न आदेश दिएको छ। सो अनुसन्धानमा कुबेरसिंह रानाको हस्तक्षेप तथा प्रभाव नरहोस् भन्ने कुरामा सरकारले ध्यान पुर्‍याउनु पर्छ भनी अदालतले सरकारलाई निर्देशन दिएको छ। अदालतले उक्त मुद्धाका बारेमा आफू र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगसमक्ष मासिक प्रगति प्रतिवेदन पेश गर्न प्रधानमन्त्रीको कार्यालय, गृह मन्त्रालय र प्रहरी प्रधान कार्यालयलाई आदेश दिएको छ। सर्वोच्च अदालतको उक्त आदेशका सम्बन्धमा कुनै अनुगमन भएको छैन। यस मुद्दाका सम्बन्धमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले प्रगति विवरण बुझाएको छैन। उक्त अनुसन्धान अघि बढाउनका लागि अधिकारप्राप्त नायब प्रहरी सुपरीवेक्षक सरहको एकजना अधिकृतलाई हालसम्म पनि नियुक्त गरिएको छैन।

केस नं	**२० र २१**
नाम	**रामचन्द्र लाल कर्ण र मनोज कुमार दत्त**
जिल्ला	धनुषा
घटना संक्षेपमा	जबरजस्ती बेपत्ता पारिएको र गैरन्यायिक हत्या। अक्टोबर १२, २००३ को बिहान करिब १०:१५ बजे मनोज कुमारको जनकपुर नगरपालिका, वडा नं. ८ स्थित घरबाट राम चन्द्र लाल कर्ण र निजका साथी मनोज कुमार दत्तलाई सादा पोसाकमा आएका २५-३० जना सुरक्षाकर्मीको समूहले पक्राउ गर्‍यो। पक्राउका बखत हात पिठ्युँ पछाडि बाँधेर घोप्टो पारेर भुइँमा लडाई सुरक्षाकर्मीले लाठी, ढुङ्गा र लात्तले हानी रगतपच्छे बनाएका थिए। धेरै पछि पीडित परिवारले राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको एक पत्र पाए, जसअनुसार जनकपुरमा भएको भिडन्तमा राम चन्द्र लाल कर्ण र मनोज कुमार दत्त मारिएका थिए।
जाहेरी लगेको मिति	अक्टोबर १९, २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	अनुसन्धान नै नभएको। जुन १८, २००९ मा पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दायर।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	डिसेम्बर १, २००९ मा पुनरावेदन अदालत जनकपुरले विपक्षी जिप्रका धनुषालाई जाहेरी १० नं डायरी अन्तर्गत दर्ता गरी छिटोछरितो अनुसन्धान थाल्न परमादेश जारी गर्‍यो। यस आदेशका बाबजुद प्रहरीले कुनै कारवाही अगाडि बढाएको पाइएन। बताइए अनुसार जिप्रका धनुषाले १० नं डायरी अर्न्तर्गत जाहेरी दर्ता गर्‍यो। तर हामीलाई दर्ता मिति भने थाहा छैन। सन् २०११ मा यसमा कुनै प्रगति भएको छैन।

केस नं	**२२ देखि २६**
नाम	**लप्टन यादव, रामनाथ यादव, शत्रुघन यादव, राजगीर यादव र रामपुकार यादव**
जिल्ला	धनुषा
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। अक्टोबर १, २००४ को बिहान १ देखि २ बजे बीचमा सुरक्षाकर्मीको एक समूहले लप्टन यादव, राम नाथ यादव, शत्रुघन यादव, राजगिर यादव, र राम पुकार यादवको घरभित्र घुसी निजहरूलाई पक्राउ गर्‍यो। शत्रुघन यादवलाई भने रामनाथको घरबाट पक्राउ गरियो। लप्टनको घरमा घुसेर सुरक्षाकर्मीले उनलाई देखेपछि पिस्तोल ताकेर पक्राउ गरेको थियो। सुरक्षाकर्मीले पीडित परिवारलाई ती ५ जनालाई कहाँ लगिँदै छ भन्दै पिछा नगर्न चेतावनी दिएका थिए। पछि ती ५ जनालाई धनुषा जिल्ला, चोराकोयालपुर गाविसको केउटानी भन्ने गाउँको दक्षिणको चौरीखेतमा लगिएको भन्ने जानकारी परिवारले रिहा भएकाहरूबाट पाए। ती ५ जनालाई भोलिपल्ट बिहान ५ बजे गोली हानी हत्या गरिएको प्रत्यक्षदर्शीले बताए।
जाहेरी लगेको मिति	अक्टोबर २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	नभएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	प्रहरीद्वारा जाहेरी दर्ता गर्न अस्वीकार।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	पीडितका आफन्तहरू पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा प्रहरीलाई जाहेरी दर्ता गराउनका निमित्त आदेश जारी हुन रिट दर्ता गराउने विचारमा छन्। डिसेम्बर ३१, २०१० मा पीडित परिवारले जिप्रका धनुषालाई छिटोछरितो अनुसन्धान थाल्नका लागि परमादेश जारी गर्नका लागि पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा निवेदन दर्ता गरे। मे १०, २०११ मा अदालतले जिप्रका धनुषालाई सो गर्न आदेश जारी गर्‍यो। तर यसमा कुनै प्रगति भएको छैन।

केस नं	**२७**
नाम	**रमादेवी अधिकारी**
जिल्ला	झापा
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। जुलाई ३, २००५ मा सादा पोसाकमा आएका ५ जनाको संयुक्त सुरक्षाफौजले बिहानको करिब ५ बजेतिर रमा देवी अधिकारी र निजका श्रीमान देवी प्रसादलाई ब्यूँझायो र दुवै श्रीमान् श्रीमतीलाई पक्राउ गर्‍यो। देवी प्रसादलाई घरबाहिर तथा रमा देवी अधिकारीलाई घरपछाडि लगियो। देवी प्रसादले आफ्नी श्रीमती चिच्याएको आवाज सुने। रमा देवी अधिकारीलाई त्यसबेला घरपछाडि गल्लीमा गोली प्रहार गरी हत्या गरिएको थियो। सुरक्षा फौजले मृतकको शवलाई पोष्ट मार्टमका लागि लैजाने अनुमति पनि दिएन।
जाहेरी लगेको मिति	अक्टोबर १९, २००६३
जाहेरी दर्ता भए नभएको	नभएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	प्रहरीद्वारा जाहेरी दर्ता गर्न अस्वीकार।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	अक्टोबर १२, २००९ मा पुनरावेदन अदालत इलाममा दर्ता गरिएको परमादेशको निवेदनलाई शवपरीक्षण प्रतिवेदन संलग्न नभएको र घटना भएको धैरै समयपछि मात्र जाहेरी दिन आएको भन्ने आधारमा अदालतले खारेज गर्‍यो। अदालतको निर्णयलाई चुनौती दिँदै पीडित परिवारले सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गरेका छन्। यो मुद्दा हाल अदालतमा विचाराधीन छ र अर्को सुनुवाइ डिसेम्बर २३, २०१० मा हुनेछ। मार्च २४, २०११ मा उपस्थित हुन अदालतले दुवै पक्षलाई बोलायो र मुद्दाका बारेमा उनीहरूको विचार सुन्यो। त्यसपछि अदालतले सेप्टम्बर २२, २०११ लाई सुनुवाईको मिति तोकेको छ। सेप्टेम्बर २२, २०११ मा हुने भनिएको सुनुवाइ प्रतिवादीका वकील अनुपस्थित भएकाले हुन सकेन। सो सुनुवाइ नोभेम्बर ६, २०११ मा हुने भनी फेरि मिति तोकिएको छ।

केस नं	**२८**
नाम	**हरि प्रसाद बोलखे**
जिल्ला	काभ्रे
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। डिसेम्बर २७, २००३ को बिहान हरि प्रसाद बोलखे बनेपा बसपार्कमा आफ्ना बुबा पुष्प प्रसाद बोलखेलाई भेट्न जाँदा जिप्रका, काभ्रेका प्रहरी हवल्दार खड्गबहादुर लामाले निजलाई गाडीमा जबर्जस्ती कोची लगे। पछि राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगका सदस्यहरू र एक फरेन्सिक प्याथोलोजिष्टको नेतृत्वमा रहेको एक टोलीले हरि प्रसादको लाश गाडिएको स्थान गई शव उत्खनन गर्‍यो। उनलाई गोली हानी मारिएको रहेछ।
जाहेरी लगेको मिति	अक्टोबर १९, २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको (सर्वोच्च अदालतको आदेशपछि)
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	जाहेरी दर्ता तथा अनुसन्धान गराइपाउँ भनी सर्वोच्च अदालतमा परमादेश निवेदन दायर।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	जिप्रका काभ्रेले अदालतलाई जाहेरी दर्ता गरिसकेको भन्ने पत्र पठाएको भन्ने आधारमा सर्वोच्च अदालतले परमादेश मुद्दा खारेज गर्‍यो। जुलाई २१, २०११ मा जिप्रका काभ्रेले श्यामपाटी प्रहरी चौकी, काभ्रेलाई उजुरी पेश गर्न पत्र लेख्यो। सेप्टेम्बर ११, २०११ मा जिप्रका काभ्रेले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काभ्रेलाई उजुरीका सम्बन्धमा अन्तरिम राहत उपबल्ध गराइयो कि गराइएन भनी पत्र लेख्यो। सन् २०११ मा यसमा थप प्रगति भएको छैन।

केस नं	**२९**
नाम	**रिना रसाइली**
जिल्ला	काभ्रे
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या (बलात्कारपछि)। फेब्रुअरी १२, २००४ को रातको करिब ११:४५ बजे ढोकामा ढकढक हानेको आवाजले रीना रसाइली र निजको परिवार ब्युँझिए। आफूहरू भकुन्डेबेसीमा कार्यरत सेना भएको बताउँदै सादा पोशाकमा हातहतियारसहित आएका १० जना ढोका फोरी जबर्जस्ती घरभित्र घुसे। ती सेनाले रीनाका बुबाआमालाई कुटपिट गरी माओवादी भएको आरोप लगाउँदै रीनालाई ओच्छयानबाट घिसार्दै लगे। रीनालाई गोठमा लगेर रातभरी नै बलात्कार गरेको परिवारले बताए। केही सेनाका जवानहरू रीनालाई लैजान छेउमा आए। करिब ५:१५ मा परिवारले ३ पटक बन्दुक पड्केको आवाज सुने, हेर्न जान आँट भने गर्न सकेनन्। एकदुई घण्टापछि रीनालाई खोज्न जाँदा उनीहरूले घरै छेउमा रीनाको लाश भेटे। रीनालाई टाउको, आँखा र छातीमा गोली प्रहार गरिएको थियो।
जाहेरी लगेको मिति	मे २५, २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	टालटुले अनुसन्धान भएको। अक्टोबर २००७ मा रिनाका पिताद्वारा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी सर्वोच्च अदालतमा परमादेश निवेदन दायर।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	डिसेम्बर १४, २००९ मा सर्वोच्च अदालतले जिप्रका काभ्रे तथा जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय काभ्रेलाई छिटोछरितो अनुसन्धान टुङ्गोमा पुऱ्याउन न्यायादेशसहितको परमादेश जारी गऱ्यो। सर्वोच्च अदालतले औपचारिकरूपमा अनुसन्धानमा लापरवाही देखाएको भन्दै प्रहरी प्रधान कार्यालय, मध्यमाञ्चल प्रहरी कार्यालय, वाग्मती अञ्चल प्रहरी कार्यालयप्रति गभ्भीर, क्रियाशील तथा चनाखो रहन तथा घटनाका सम्बन्धमा आवश्यक र उपयुक्त कारवाही चलाउनका निमित्त भन्यो। सर्वोच्च अदालतले औपचारिकरूपमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको आलोचना गर्दै जिल्ला न्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई तत्काल उपयुक्त र तथा पर्याप्त कारवाही चलाउन निर्देश गर्नका लागि आदेश जारी गऱ्यो। यसले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई जिल्ला न्यायाधिवक्ताको कार्यालय काभ्रेलाई जिप्रका काभ्रेसँग समन्वयकारी भूमिका खेल्नलाई निर्देश दिन भन्यो। जाहेरी दिने तथा चारजना अरू साक्षीहरूको बयान जिप्रका काभ्रेद्वारा अप्रिल २१, २०१० मा रेकर्ड गरियो। जुन ४, २०१० मा जिप्रका काभ्रेले ढोरपाटन कास्कीको प्रहरी चौकीलाई भगोडा सैनिक काजी कार्कीलाई पत्ता लगाई, प्रकाउ गरी काभ्रे प्रहरीमा हस्तान्तरण गर्न पत्र लेख्यो। जुन १३, २०१० मा जिप्रका कास्कीले पनि त्यस्तै पत्र ढोरपाटनको प्रहरी चौकीलाई पठायो। सेप्टेम्बर १३, २०१० मा जिप्रका काभ्रेमा उक्त घटनाका सम्बन्धमा तीनजना साक्षीहरूले बयान दिए। यो कार्य कर्ण बहादुर रसाइली (रिनाका बाबु) र देवी सुनुवारको उपस्थितिमा भएको थियो। सेप्टेम्बर ९, २०१० मा कथित दोषी मध्येका एकजना पूर्व सैनिक काजी बहादुर कार्की जिप्रका कास्कीद्वारा पक्राउ गरिए र जिप्रका काभ्रेलाई पठाइए। सेप्टेम्बर १७, २०१० मा काभ्रे जिल्ला अदालतमा उनी विरूद्ध हत्याको अभियोग दायर गरियो। सेप्टेम्बर १९, २०१० मा मुद्दाको ट्रायल नहुनञ्जेलसम्म उनलाई हिरासतमा लिइयो। त्यसपछि उपसेनानी सरोज बस्नेतलाई अनुपस्थित भई हत्या गराएको अभियोग लगाइयो र काभ्रे जिल्ला अदालतमा अक्टोबर २८, २०१० मा पक्राउ पूर्जी जारी गऱ्यो। तर उनी आजसम्म पक्राउ परेका छैनन्। अक्टोबर १, २०१० मा काजी बहादुर कार्कीले काभ्रे जिल्ला अदालतको आदेशलाई चुनौती दिँदैं पुनरावेदन अदालत पाटनमा निवेदन दर्ता गरे। डिसेम्बर २४, २०१० मा पुनरावेदन अदालतले काजी कार्कीलाई हिरासतमा राख्ने जिल्ला अदालत काभ्रेको निर्णयलाई सदर गऱ्यो। काजी कार्कीले जनवरी ४, २०११ मा पुनरावेदन अदालतको निर्णयका विरुद्ध सर्वोच्च अदालतमा अपील गरे। उनले फेब्रुअरी २४, २०११ मा सर्वोच्च अदालतमा बन्दी प्रत्यक्षीकरण सम्बन्धी रिट पनि जारी गरे।

	अगष्ट १५, २०११ मा सर्वोच्च अदालते काभ्रे जिल्ला अदालतको निर्णयलाई सदर गऱ्यो र काजी कार्कीले स्वतन्त्र हुनका लागि हालेको रिट निवेदनलाई खारेज गऱ्यो। सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने हुनाले काजी कार्कीको आफूलाई गैरकानूनी तवरले हिरासतमा राखिएको भन्ने दावी गरिएको बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिटलाई पनि अदालतले खारेज गऱ्यो। सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग अझसम्म पनि गठन भइनसकेको तथा यसको क्षेत्राधिकार पनि नतोकिएको हुनाले यो मुद्दा विद्यमान कानूनकै क्षेत्राधिकारभित्र पर्छ भन्ने न्यायाधीश ताहिर अली अन्सारी र भरतराज उप्रेतीको संयुक्त बेन्चको विचार रहेको पाइन्छ।

केस नं	**३०**
नाम	**सुभद्रा चौलागाईं**
जिल्ला	काभ्रे
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। फेब्रुअरी १३, २००४ को बिहानको करिब ३:४५ बजे कसैले हतारिँदै ढोकामा ढकढक गरेको आवाजले बिहान सुभद्रा चौलागाईं र उनको परिवार ब्युँझिए। सुभद्राकी आमाले ढोका खोल्ने वित्तिकै ४ जना हातहतियार सहित आएका सेना दौडँदैं घरभित्र प्रवेश गरे। तिनीहरूमध्ये एकले सुभद्राका बुबा केदार चौलागाईंलाई मुक्काले प्रहार गरी भुइँमा पल्टन आदेश दियो। अरू दुई जनाले सुभद्रालाई कपालमा तानेर भुइँमा पछारे। परिवारका अनुसार सुभद्राले आफू माओवादी होइन भनी प्रतिकार गरेकी थिइन्। तर ती सेनाका जवानहरूले उनको प्रतिकारको कुनै वास्ता नगरी उनलाई घिसार्दै घरबाहिर लगेका थिए। उनलाई घिसार्दै छेवैमा रहेको उनको काकाको घरमा लगियो र त्यसपछि फेरि बाहिर बाटोमा निकालियो, जहाँ उनलाई नहल्ली उभिन आदेश दिइयो। परिवारका अनुसार उनीमाथि सैन्य पोशाकमै रहेको एक सेनाको जवानले गोली प्रहार गऱ्यो, तर त्यसले उनलाई लागेन। त्यसपछि उसले अर्को सैन्य जवानको पेस्तोल थुत्यो र सुभद्रामाथि प्रहार गऱ्यो। अरू ४-५ जनाले पनि सुभद्रामाथि गोली चलाए जसबाट उनको मृत्यु भयो।
जाहेरी लगेको मिति	जुन ६, २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	टालटुले अनुसन्धान भएको। अक्टोबर २००७ मा सुभद्राका पिताद्वारा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी सर्वोच्च अदालतमा परमादेश निवेदन दायर।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	डिसेम्बर १४, २००९ मा सर्वोच्च अदालतले जिप्रका काभ्रे तथा जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय काभ्रेलाई छिटोछरितो अनुसन्धान टुङ्गोमा पुऱ्याउन न्यायादेश सहितको परमादेश जारी गऱ्यो। अनुसन्धानमा लापरवाही देखाएको भन्दै अदालतले प्रहरी प्रधान कार्यालय, मध्यमाञ्चल प्रहरी कार्यालय, वाग्मती अञ्चल प्रहरी कार्यालयप्रति रोष प्रकट गऱ्यो र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई समेत जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय काभ्रेलाई जिप्रका काभ्रेसँग समन्वय गर्ने निर्देश दिनका लागि आदेश जारी गऱ्यो। अप्रिल २१, २०१० मा तीनजना साक्षीहरूले जिप्रका काभ्रेमा बयान दिए। सेप्टेम्बर ३०, २०१० मा साक्षी पुतली चौलागाईंले केदारनाथ चौलागाईं (उजुरी दिने व्यक्ति) को उपस्थितिमा जिप्रका काभ्रेमा बयान दिइन्। जिप्रका काभ्रेले धेरै पत्रहरू लेख्यो तर मुद्दा सम्बन्धी फाइलको कारवाहीमा कुनै प्रगति भएको छैन। जुलाई १८, २०११ मा यसले जिप्रका महोत्तरीलाई प्रतिवादीको विस्तृत विवरण उपलब्ध गराउनका लागि पत्र लेख्यो। यही दिन यसले जाहेरीको छायाप्रति प्रहरी प्रधान कार्यालयमा पनि पठायो। जुलाई २१, २०११ मा यसले उजुरी दिने व्यक्तिले अन्तरिम राहत प्राप्त गरेको नगरेको सोध्दै जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काभ्रेलाई पत्र लेख्यो। जुलाई २२, २०११ मा जिप्रका काभ्रेले अर्को प्रतिवादीको विस्तृत विवरणका लागि जनकपुर अञ्चल प्रहरी कार्यालयलाई पत्र लेख्यो। त्यसैगरी जुलाई २७ मा यसले बागमती अञ्चल प्रहरी कार्यालयलाई तेस्रो प्रतिवादीका सम्बन्धमा विवरण उपलब्ध गराइदिन पत्र लेख्यो।

केस नं	**३१**
नाम	**मैना सुनुवार**
जिल्ला	काभ्रे
घटना संक्षेपमा	फेब्रुअरी १९, २००४ को करिब ६ बजे बिहान सैन्य पोशाक लगाई १५ जनाको सेनाको जत्था मैना सुनुवारको घर आइपुग्यो। ती सुरक्षाकर्मीले मैनाको आमा देवी सुनुवारलाई खोजिरहेको बताए, तर देवी सुनुवार घरमा नभएकोले उनको सट्टामा मैनालाई लिएर गए। मैनाका बुबा पूर्णबहादुरलाई ती सुरक्षाकर्मीहरूले मैना फिर्ता चाहन्छौ भने मैनाकी आमा देवीलाई लामीडाँडा ब्यारेक, काभ्रेमा लिएर आउनु भनेका थिए। भोलिपल्ट मैना पढ्ने विद्यालयका प्रधानाध्यापक, अन्य एक शिक्षक र मैनाका बुबा पूर्णबहादुर लगायत करिब २५ जनाजतिको समूह लामीडाँडा ब्यारेक गए। उनीहरूले जब मैनाको बारेमा सोधपुछ गर्दै मैनालाई रिहा गर्न माग राखे, ब्यारेकका सुरक्षाकर्मीले मैनालाई पक्राउ गरेको कुरा अस्वीकार गरे। त्यसपछि उनीहरू पाँचखाल आर्मी ब्यारेक गए, तर त्यहाँ पनि सुरक्षाकर्मीले मैनालाई पक्राउका सम्बन्धमा आफूहरूको कुनै संलग्नता नरहेको जानकारी दिए। अप्रिल २००४ मा मैनाकी आमा काठमाडौंस्थित नेपाली सेनाको जङ्गी अड्डा गइन्। त्यहाँ उनलाई मैना मारिइसकेकी र निजको कपडा लगायत अन्य सामानहरू प्रहरी कहाँ पठाइ सकिएको जानकारी दिइयो।
जाहेरी लगेको मिति	नोभेम्बर १३, २००५
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको (सर्वोच्च अदालतको आदेशपछि)
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	मार्च २००९ देखि जुलाई २००९ को बीचमा अदालतले प्रतिवादीहरूलाई अदालतमा हाजिर हुने आदेश दिँदै उनीहरूको वतनमा चिठी पठायो। सेप्टेम्बर १३, २००९ मा जिल्ला अदालत काभ्रेले नेपाली सेनाको जङ्गी अड्डालाई पत्र पठाउँदै आदेश दियो, "निरञ्जन बस्नेतलाई तत्काल निलम्बन गर्नू र सैन्य अदालतले लिएका चारै अभियुक्तको बयान जिल्ला अदालतमा पेश गर्नू। "
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	सेनाले काभ्रे जिल्ला अदालतलाई चारै जना अभियुक्तको कोर्ट मार्सल बयान तथा फैसलाको छायाप्रति उपलब्ध गरायो तर कोर्ट मार्सल फैसलामा सूचिकृत अन्य ३४ वटा कागजात भने उपलब्ध गराएन। नोभेम्बर १७, २००९ मा जिल्ला अदालत काभ्रेले ७ जना साक्षीको परीक्षण गर्‍यो। देवी सुनुवार (मैना सुनुवारकी आमा) लगायत सबैले आफ्नो बयानलाई स्वीकार गरे। एकजना अभियुक्त निरञ्जन बस्नेतलाई चाडस्थित शान्तिसेना मिसनबाट फिर्ता पठाइयो। डिसेम्बर १३, २००९ मा प्रधानमन्त्रीले निरञ्जन बस्नेतलाई अदालतसमक्ष पेश गर्नू भनी सेनालाई आदेश दिएपनि सेनाले सोलाई बेवास्ता गर्‍यो। विमानस्थलबाट ओर्लनेबित्तिकै सैन्य प्रहरीले उनलाई जङ्गी अड्डा पुर्‍याए। अगष्ट २०, २०१० मा जिल्ला अदालत काभ्रेले जिल्ला अदालत दोलखालाई निरञ्जन बस्नेतको सम्पत्ति जफत गर्न आदेश पत्र पठायो। त्यस्तै अमित पुनको सम्पत्ति सम्बन्धी पत्रमा यहाँ अमित पुन भन्ने कोही व्यक्ति छैनन र रुपन्देही जिल्लाको आनन्दवन गाविस - ९ मा सो नाममा कुनै सम्पत्ति पनि छैन भन्ने रूपन्देही जिल्ला अदालतको पत्र जिल्ला अदालत काभ्रेले प्राप्त गर्‍यो। जिल्ला अदालत काभ्रेले जेनेरल मिलिटरी कोर्टमा ७ दिन भित्र बबी खत्री, निरञ्जन बस्नेत, अमित पुन र सुनील प्रसाद अधिकारीको बयानको छायाप्रत्रि पठाउनु भनी नेपाली सेनाको कोर्ट मार्सल विकास विभागलाई पत्र लेख्यो। जिल्ला अदालत काभ्रेले जिल्ला अदालत काठमाडौँलाई जुलाई २९, २०१० मा बबी खत्री र सुनील प्रसाद अधिकारीको सम्पत्ति जफत गर्न र यस सम्बन्धी जानकारी आफूलाई दिन पत्र लेख्यो। डिसेम्बर १९, २०१० मा काभ्रे जिल्ला अदालतले आफ्नो आदेश बमोजिम नेपाली सेनाको मुख्यालयबाट प्रतिवादीहरूले २००५ को कार्ट मार्सलमा दिइएको बयानको छायाप्रति प्राप्त गर्‍यो। २०१० को अन्त्य तथा २०११ को सुरूको बीचमा जिल्ला अदालत काभ्रेले हत्याको अभियोग लागेका सैनिक अधिकृतहरूको सम्पत्ति जफत गरी आफूलाई सोको जानकारी दिनका लागि अन्य अदालतहरू (दोलखा, रुप न्देही र काठमाडौं सहित) लाई पत्र लेख्यो। यस्तो सम्पत्ति अहिलेसम्म जफत भएको छैन।

केस नं	**३२**
नाम	**अर्जुन बहादुर लामा**
जिल्ला	काभ्रे
घटना संक्षेपमा	अपहरण तथा गैरन्यायिक हत्या (नेकपा आओवादीद्वारा)। अप्रिल १९, २००५ मा अर्जुन बहादुर लामा छत्रेबाँझ गाविसस्थित श्रीकृष्ण माध्यमिक विद्यालयको अध्यक्ष पदमा निर्वाचित भई सोही विद्यालयको प्राङ्गणमा विजयोत्सव मनाउँदै थिए। माओवादी कार्यकर्ताहरू यादव पौडयाल "रक्की", भोला अर्याल, कर्ण गौतम "श्याम" आक्रोशित हुँदै लामाको अभिनन्दन समारोहमा आए र लामालाई तपाईंसँग केही काम छ भनी अपहरण गरी लगी गए। त्यसपछिका घटनाक्रमहरू देख्ने प्रत्यक्षदर्शीका अनुसार, माओवादीहरूले लामालाई काभ्रे जिल्लाको विभिन्न गाउँ घुमाएका थिए। माओवादीले पछि उनीहरू धर्तीछापमा हुँदा नेपाली सेनाले हवाई आक्रमण गरेको, र सोही हवाई आक्रमणमा अर्जुन बहादुर लामा मारिएको बताए। राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगले घटनास्थल जाँच गर्‍यो र अर्जुनबहादुर लामाको मृत्यु सेनाको आक्रमणमा नभई माओवादीले निजलाई बन्दी बनाई मारेको ठहर गर्‍यो।
जाहेरी लगेको मिति	अगष्ट ११, २००८
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	विभिन्न प्रहरी कार्यालयबीच पत्राचार भएका छन्। यसबीच अग्नि सापकोटा संविधानसभा सदस्यमा चुनिएका छन्। लामालाई गाडिएको भनी अनुमान गरिएको क्षेत्र पत्ता लगाउनका लागि प्रहरीले राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगलाई पत्र लेख्न सहमति जनायो। अप्रिल २००९ मा प्रहरीले केही साक्षीको बयान लियो।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	विभिन्न प्रहरी कार्यालयबीच पत्राचारबाहेक ठोस अनुसन्धान केही भएको छैन। जनवरी २२, २०१० मा जिप्रका काभ्रेले इलाका प्रहरी कार्यालय फोक्सिङटारलाई पत्र पठाई मुद्दामा आवश्यक भएसम्म अनुसन्धान गर्ने र लामालाई गाडिएको भनी अनुमान गरिएको क्षेत्रलाई सुरक्षा दिने आदेश दियो। अप्रिल २८, २०१० मा जाहेरवाली पूर्णिमाया लामाले विपक्षीहरूको वतन खुलाउँदै जिप्रका काभ्रेमा बयान दिइन्। जुलाई १५, २०१० मा जिप्रका काभ्रेले राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगलाई पत्र पठाई अनुसन्धानमा भएका प्रगतिका बारेमा जानकारी गरायो। एडभोकेसी फोरमका अधिवक्ताहरू राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट चलाइएको थप कारवाहीका बारेमा जानकार छैनन्। मे २०, २०१० मा जिप्रका काभ्रेले देउपुरी स्याम्पाटीको पुलिस चौकी तथा जिप्रका सिन्धुपाल्चोकलाई प्रतिवादीहरूलाई पक्रन अनुरोध गर्दै पत्र लेख्यो। अक्टोबर ३, २०१० मा जिप्रकाले प्रहरी प्रधान कार्यालयलाई मुद्धाका सम्बन्धमा भएको प्रगतिको सारांश उल्लेख गर्दै पत्र लेख्यो। अक्टोबर ७, २०१० मा जिल्ला प्रशासन कार्यालले मुद्दाको प्रगतिको बारेमा सोध्दै जिप्रकालाई पत्र लेख्यो। त्यसैदिन जिप्रकाले जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई मुद्दा सम्बन्धी पछिल्लो जानकारी उपलब्ध गरायो। मे ४, २०११ मा अग्नि सापकोटा सूचना तथा सञ्चार मन्त्रीकारूपमा नियुक्त गरिए। मे २७, २०११ मा मानवअधिकारकर्मीहरूको एउटा समूहले उक्त नियुक्तिलाई चुनौती दिँदै सर्वोच्च अदालतमा सार्वजनिक सरोकारको मुद्दा दायर गरे। जुन १५ मा सर्वोच्च अदालतले मागे अनुसार जिप्रका काभ्रेले सर्वोच्च अदालतलाई जाहेरी सम्बन्धी कागजपत्र पठायो। जुन २३ मा ती कागजपत्रहरू फिर्ता पठाइयो। जुलाई १३, २०११ मा सो मुद्दाका सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतले वादीहरूको माग बमोजिम अग्नि सापकोटाको नियुक्तिलाई रोक्न माग गरेको अन्तरिम आदेश दिन इन्कार गर्‍यो। सो आदेशले सङ्क्रमणकालीन न्यायप्रणालीले सामान्य फौजदारी न्यायप्रणालीलाई विस्थापन गर्न नसक्ने कुरा स्पष्टरूपमा बतायो। अदालतले प्रहरीले सो मुद्दाका बारेमा अनुसन्धान गर्न ढिलाइ गरेकोमा असन्तुष्टि जाहेर गर्‍यो। यसले जिप्रका काभ्रेलाई अनुसन्धान गर्ने कार्यमा जोश जाँगर देखाउन तथा महान्यायधिवक्ता को कार्यालय मार्फत प्रत्येक १५ दिनमा अदालतमा प्रतिवेदन पठाउन पनि भन्यो। अदालतले सापकोटालाई मन्त्रीका रूपमा रहिरहने कुरा उनको नैतिकताको प्रश्न रहेको र

	मन्त्रीपदबाट राजिनामा दिने कुरा उनको स्वविवेकमा छाडदै सो हत्या सम्बन्धी अनुसन्धानमा उनको सहयोगको अपेक्षा राखेको छ। यस मुद्दाको अन्तिम सुनुवाइ नोभेम्बर २४, २०११ मा हुने भनी तोकिएको छ। अर्जुन लामाकी श्रीमती पूर्णीमायाले उनको श्रीमानलाई मारिएको र फोक्सिङटारमा गाडिएको भन्ने सुनेकी हुनाले उनको श्रीमानको शवको शवोत्खनन गर्नका लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र एडभोकेसी फोरमलाई अनुरोध गरेकी छन्। सर्वोच्च अदालतको आदेशका सम्बन्धमा जिप्रका काभ्रे सरकारी वकीलको कार्यालय, काभ्रेबाट कुनै पनि अनुगमन भएको छैन।

केस नं	**३३ र ३४**
नाम	**चोतनाथ घिमिरे र शेखरनाथ घिमिरे**
जिल्ला	लमजुङ
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। २००१ र २००२ सालका बीचमा चोतनाथ घिमिरेलाई माओवादी समर्थक भएको आशङ्कामा सुरक्षाकर्मीद्वारा धेरैपल्ट पक्राउ गर्ने र छाड्ने काम भयो। पछि उनलाई दैनिक रूपमा क्याम्पमा हाजिर गर्न भनियो। फेब्रुअरी ७, २००२ को बिहान युनिफाईड कमाण्ड बेस क्याम्पका सैन्य अधिकारीहरूले चोतनाथका आफन्त शेखरनाथ घिमिरेलाई आर्मी क्याम्प भोर्लेटारमा भेट्न आउनु भनी बोलाएका थिए। शेखरनाथ क्याम्प गए, तर उनी क्याम्प गएपछि परिवारजनले उनलाई फेरि भेट्न पाएनन्। पछि निजको लाशको शवोत्खनन कार्य सम्पन्न गर्‍यो। चोतनाथको लाश शेखरनाथ घिमिरेको लाश फेला परेको ठाउँबाट करिब २० मीटर पर फेला परेको थियो।
जाहेरी लगेको मिति	नोभेम्बर १९, २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	अनुसन्धान नै नभएको। जुन १८, २००९ मा दुवै पीडितका परिवारले छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी पुनरावेदन अदालत, पोखरामा परमादेश निवेदन दायर।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	अक्टोबर २८, २००९ मा प्रहरीले अनुसन्धान जारी राखेको भन्ने आधारमा पुनरावेदन अदालतले परमादेश मुद्दा खारेज गर्‍यो। यो निर्णयलाई चुनौती दिँदै पीडितले सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गरे। यो मुद्दा हाल अदालतमा विचाराधीन छ र सुनुवाइ डिसेम्बर २३, २०१० मा हुनेछ।

केस नं	**३५**
नाम	**प्रेम बहादुर सुस्लिङ मगर**
जिल्ला	मोरङ
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। प्रेम बहादुर सुस्लिङ्ग मगर सन् १९९८ देखि नेकपा -माओवादी) सँग आबद्ध थिए, र पार्टी काम गर्न निज बारम्बार बाहिर जाने गर्थे। मोरङ जिल्ला, आइतबारे गाविसबाट खटिआएका सुरक्षाकर्मीले प्रेम बहादुरलाई अक्टोबर २८, २००२ मा पक्राउ गरी हिरासतमा राख्यो र भोलिपल्ट हत्या गर्‍यो।
जाहेरी लगेको मिति	जुलाई ६, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	नभएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	प्रहरीले दर्ता गर्न नमानेपछि प्रमुख जिल्ला अधिकारीकहाँ गएको। जिल्ला प्रशासन कार्यालयका कर्मचारीका अनुसार जाहेरीको प्रति गायब छ।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	पीडित परिवार पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा मुद्दा दायर गर्ने सोच बनाइरहेका छन्।

केस नं	**३६**
नाम	**दाताराम तिम्सिना**
जिल्ला	मोरङ
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। सेप्टेम्बर २८, २००३ मा नेपाली सेनाको पूर्वी पृतना मुख्यालय, इटहरी, सुनसरीबाट विराटनगर विमानस्थलमा खटिएका संयुक्त सुरक्षाकर्मीहरू र मोरङ जिप्रकाबाट खटिएका प्रहरीहरूले दाताराम तिम्सिनालाई पक्राउ गरे। अगष्ट १०, २००६ मा रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समितिले नेपाली सेनाको मानवअधिकार एकाईले यस समितिलाई "मोरङ जिल्लाको केराबारी गाविस वडा नं. ५ आसपासमा भएको सुरक्षा कारवाहीमा दाताराम मारिएको" भनी जानकारी दिएको भनी दातारामको परिवारलाई पत्र पठायो।
जाहेरी लगेको मिति	जुन ७, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	नभएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	प्रहरी तथा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले दर्ता गर्न नमानेपछि पीडित परिवारद्वारा अगष्ट ७, २००७ मा पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा मुद्दा दायर। अदालतद्वारा यस्ता प्रकृतिका मुद्दा सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगले गर्ने भन्ने प्रहरीको तर्कलाई आधार मान्दै मुद्दा खारेज। पीडित परिवारले सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गर्‍यो।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	जुन २४, २०१० मा सर्वोच्च अदालतले जिप्रका मोरङलाई जाहेरी दर्ता गरी यथाशीघ्र अनुसन्धान गर्नका लागि परमादेश जारी गर्‍यो।

केस नं	**३७ देखि ३९**
नाम	**विश्वनाथ पराजुली, टोमनाथ पौडेल र धन बहादुर तामाङ**
जिल्ला	मोरङ
घटना संक्षेपमा	यातना तथा गैरन्यायिक हत्या। सेप्टेम्बर २७, २००४ मा सुरक्षाकर्मीले टोमनाथ र उनका साथीहरूलाई माओवादी भएको आरोप लगाइ पक्राउ गरे र एउटा विद्यालयको प्राङ्गणमा लगियो। अन्य पक्राउ परेकाहरूले करिब ४:४५ बजे बिहान बन्दुक पड्केको आवाज सुनेको बताए। त्यतिखेरसम्म उनीहरूलाई हत्या गरिएको रहेछ।
जाहेरी लगेको मिति	नोभेम्बर १, २००४
जाहेरी दर्ता भए नभएको	१ जनाको भएको, २ जनाको नभएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	विश्वनाथ पराजुली र टोमनाथ पौडेलको जाहेरी दर्ता भएन भने धन बहादुर तामाङको चाहिँ भयो। जुन १८, २००९ मा धन बहादुर तामाङको परिवारले छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा परमादेश निवेदन दायर।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	विश्वनाथ पराजुली तथा टोमनाथ पौडेलका परिवारले जिप्रका मोरङमा जाहेरी दर्ता गराउन पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा परमादेश निवेदन दिने सोच बनाएका छन्। धन बहादुर तामाङको मुद्दामा पुनरावेदन अदालत विराटनगरले अक्टोबर २६, २००९ मा जिप्रका मोरङलाई जाहेरी दर्ता गरी यथाशीघ्र अनुसन्धान गर्नका लागि परमादेश जारी गर्‍यो र आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत रहनसमेत भन्यो। यस आदेशका बाबजुद प्रहरीले कुनै कारवाही अगाडि बढाएको पाइएन।

केस नं	**४० देखि ४३**
नाम	**जग प्रसाद राई, धनञ्जय गिरी, माधुराम गौतम र रत्न बहादुर कार्की**
जिल्ला	मोरङ
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। डिसेम्बर १८, २००४ मा आफू माओवादी भएको विश्वास दिलाएर सुरक्षाकर्मीले यी तीनैजनालाई छुट्टाछुट्टै पक्राउ गरेर गोली हानी हत्या गरे।
जाहेरी लगेको मिति	जुन ५, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	१ जनाको भएको (सर्वोच्च अदालतको आदेशपछि), २ जनाको नभएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	सबै पीडित परिवारले जाहेरी दर्ता गराइपाऊँ भनी पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा परमादेश निवेदन दायर गरे। अदालतले माधुरामको हकमा फैसला सुनायो तर अन्यको हकमा भने यस्ता प्रकृतिका मुद्दा सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगले गर्ने भन्ने प्रहरीको तर्कलाई आधार मान्दै खारेज गऱ्यो। जुन २००९ मा माधुरामका परिवारले अदालतमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाऊँ भनी अर्को परमादेश निवेदन दायर गरे। धनञ्जय गिरीका परिवारले पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसलालाई चुनौती दिँदै सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गरे।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	माधुराम गौतमको मुद्दामा पुनरावेदन अदालत विराटनगरले नोभेम्बर ९, २००९ जिप्रका मोरङलाई जाहेरी दर्ता गरी यथाशीघ्र अनुसन्धान गर्नका लागि परमादेश जारी गऱ्यो र आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत रहनसमेत भन्यो। यस आदेशका बाबजुद प्रहरीले कुनै कारवाही अगाडि बढाएको पाइएन। धनञ्जय गिरीको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतले जिप्रका मोरङलाई जाहेरी दर्ता गरी यथाशीघ्र अनुसन्धान गर्नका लागि परमादेश जारी गऱ्यो। तर हालसम्म पनि सर्वोच्च अदालतको फैसलाको प्रति प्राप्त नभएको भनी जिप्रका मोरङले जाहेरी दर्ता गरेको छैन। जगप्रसाद राई तथा रत्नबहादुर कार्कीका परिवारले जिप्रका मोरङमा जाहेरी दर्ता गराउन पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा परमादेश निवेदन दिने सोच बनाएका छन्। रत्नबहादुर कार्कीको मुद्दाका सम्बन्धमा पीडितका परिवारले जनवरी १८, २०११ मा परमादेशका लागि निवेदन दिएका छन्। अप्रिल १२, २०११ मा अदालतले जिप्रका मोरङका नाममा तत्काल जाहेरी दर्ता गर्न आदेश दिएको छ। उक्त आदेशको पूर्णपाठ जिप्रका मोरङले हालसम्म पनि प्राप्त नगरेकाले रत्नबहादुर कार्कीको मुद्दा सम्बन्धी जाहेरी दर्ता हुन सकेको छैन।

केस नं	**४४**
नाम	**चन्द्र बहादुर बस्नेत (मनोज बस्नेत)**
जिल्ला	मोरङ
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। अगष्ट २२, २००५ मा घरबाट विराटनगरतिर जाँदा सशस्त्र प्रहरीको एक टोलीले मनोजलाई अन्यसहित पक्राउ गऱ्यो। भोलिपल्ट बिहान मोरङ जिप्रकाबाट फोनमार्फत "सुरक्षा घेरा तोडी भाग्ने क्रममा" सुरक्षाकर्मीहरूद्वारा मनोजको हत्या गरियो भन्ने जानकारी मनोजका छिमेकीहरूले पाए।
जाहेरी लगेको मिति	अगष्ट ३०, २००५
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाऊँ भनी पीडितका पिताले सर्वोच्च अदालतमा दायर गरेको परमादेश निवेदन प्रहरीको प्रलोभनमा आई फिर्ता लिए। एड्भोकेसी फोरमले सार्वजनिक हितका लागि मुद्दा फिर्ता बदर गराइपाऊँ भनी सर्वोच्च अदालतमा दायर गरेको निवेदन अदालतद्वारा मे ४, २००९ मा खारेज गऱ्यो।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	सर्वोच्च अदालतले मुद्दा खारेज गरेपछि केही प्रगति भएको छैन। पीडित परिवार मुद्दा अगाडि बढाउन उत्सुक छैन। परिवारलाई भेटेपछि ओएचसीएचआरले फाइल बन्द गऱ्यो। त्यसपछि मुद्दामा कुनै प्रगति भएको छैन।

केस नं	**४५ र ४६**
नाम	**पूर्ण श्रेष्ठ र विदुर भट्टराई**
जिल्ला	मोरङ
घटना संक्षेपमा	यातना तथा गैरन्यायिक हत्या। अक्टोबर १५, २००५ को बिहानै नेपाली सेनाले बेलबारी गाविस लिम्बू चोकमा दुर्गाराज राईको हत्या गरे। सैन्य अधिकारीहरूले दुर्गाराजको मोबाइल बरामद गरे, र सो मोबाइलमा पूर्ण श्रेष्ठ र विदुर भट्टराईको मोबाइल नम्बर भेटाए। प्रत्यक्षदर्शीका अनुसार सेनाले दुर्गाराज बनेर सो मोबाइलबाट पूर्ण श्रेष्ठ र विदुर भट्टराईलाई फोन गरी तुरुन्त बेलबारी आउनू भनी बोलाए। मोहन खनालका साथमा पूर्ण श्रेष्ठ र विदुर भट्टराई बेलबारी तर्फ हिँडे। बेलबारी आइपुगेपछि ती तीनै जनालाई सुरक्षाफौजले पक्राउ गरे। सेनाले उनीहरूलाई यातना दिए र सोही दिन बिहान ९:३० बजे उनीहरूलाई गोली हानी हत्या गरे।
जाहेरी लगेको मिति	जुन र जुलाई २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	१ जनाको भएको (अदालतको आदेशपछि), १ जनाको नभएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	पूर्ण श्रेष्ठको मुद्दामा पुनरावेदन अदालतको आदेशपछि प्रहरीले जाहेरी दर्ता गऱ्यो। खासै अनुसन्धान नभएपछि जुन १८, २००९ मा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी पीडित परिवारले पुनरावेदन अदालतमा परमादेश निवेदन दायर गरे। विदुर भट्टराईको परिवारले पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसलालाई चुनौती दिँदै सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गरे।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	पूर्ण श्रेष्ठको मुद्दामा पुनरावेदन अदालत विराटनगरले नोभेम्बर ९, २००९ मा जिप्रका मोरङलाई जाहेरी दर्ता गरी यथाशीघ्र अनुसन्धान गर्नका लागि परमादेश जारी गऱ्यो र आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत रहनसमेत भन्यो। यस आदेशका बाबजुद प्रहरीले कुनै कारवाही अगाडि बढाएको पाइएन। विदुर भट्टराईको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतमा अक्टोबर २८, २०१० मा सुनुवाइ भयो। अदालतले जिप्रका मोरङ र जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय मोरङलाई अदालतमा उपस्थित भई जाहेरी किन दर्ता नगरेको भनी बयान दिन लगायो। विदुर भट्टराईको मुद्दाका सम्बन्धमा अक्टोबर १७, २०११ का लागि तोकिएको सुनुवाइ प्रतिवादीका वकील उपस्थित हुन नसकेका कारण हुन सकेन। सो सुनुवाइ नोभेम्बर ७, २०११ मा हुनेभनी अर्को मिति तोकिएको छ। पूर्ण श्रेष्ठ सम्बन्धी मुद्दामा त्यसपछि कुनै प्रगति भएको छैन।

केस नं	**४७**
नाम	**सपना गुरुङ**
जिल्ला	मोरङ
घटना संक्षेपमा	बलात्कारपछि हत्या। अप्रिल २५, २००६ को बेलुकाको करिब ८:३० बजे तिर प्रल्हाद थापा मगरको कमाण्डमा रहेका सुरक्षाकर्मीहरू सपना गुरुङको घर गए। ती सुरक्षाकर्मीहरू सपनाको घरभित्र घुसे र सपनालाई हातले मुख थुनेर घिसार्दै बाहिर निकाले र नजिकैको दुरसञ्चार कार्यालयमा लगी बलात्कार गरे। करिब ९:२५ बजेतिर गाउँलेहरूले बन्दुक पड्केको आवाज सुने र पछि सपनाको शव भेटियो।
जाहेरी लगेको मिति	मे १५, २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	घटनाका सम्बन्धमा संसदीय छानबिन समितिले छानबिन गरी जनवरी १२, २००८ मा प्रतिवेदन पेश गऱ्यो। सरकारले पीडित परिवारलाई रु ३ लाख क्षतिपूर्ति दियो।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	मुद्दामा केही प्रगति भएको छैन। मे, २०१० मा संसदीय छानबिन समितिमा पठाइएको फाइल हालसम्म फिर्ता नपठाइएको भन्ने प्रहरीले दावी गऱ्यो।

केस नं	४८ देखि ५३
नाम	**छत्र बहादुर परियार, फुर्वा शर्पा, प्रभुनाथ भट्टराई, प्रसाद गुरुङ, टङ्कलाल चौधरी र सुनिता ऋषिदेव**
जिल्ला	मोरङ
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। अप्रिल २६, २००७ को दिउँसो करिब २:३० बजेतिर क्याप्टेन प्रल्हाद थापा मगरको नेतृत्वमा रहेको संयुक्त कमाण्डका सुरक्षाकर्मीले प्रदर्शनकारीहरूमाथि अन्धाधुन्ध गोली चलाए। सपना गुरुङको परिवारलाई क्षतिपूर्ति माग राख्दै, तथा सपनाको बलात्कार र हत्याका जिम्मेवारहरूलाई कानूनी कारवाहीको माग राख्दै बेलबारी इलाका प्रहरी कार्यालय अगाडि गाउँलेहरूले स्वतःस्फूर्त रूपमा गरेको प्रदर्शनमा सो गोलीकाण्ड भएको थियो।
जाहेरी लगेको मिति	
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	घटनाका सम्बन्धमा संसदीय छानबिन समितिले छानबिन गरी जनवरी १२, २००८ मा प्रतिवेदन पेश गर्‍यो। सरकारले पीडित परिवारलाई रु ३ लाख क्षतिपूर्ति दियो।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	मुद्दामा केही प्रगति भएको छैन। मे, २०१० मा संसदीय छानबिन समितिमा पठाइएको फाइल हालसम्म फिर्ता नपठाइएको भन्ने प्रहरीले दावी गर्‍यो।

केस नं	५४
नाम	**खगेन्द्र बुढाथोकी**
जिल्ला	म्याग्दी
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। जनवरी ६, २००२ मा गस्ती गरिरहेका सैनिकहरूले तातोपानी जलकुनी पुलमा खगेन्द्र बुढाथोकीलाई पक्राउ गरे। खगेन्द्रलाई तिनले अल्काचौरको दारवाङ डुखुस्थित अस्थायी शिविरमा लग्दै गरेको गाउँलेहरूले देखे। स्थानीय मानिसहरू र खगेन्द्रका परिवारले बताएअनुसार भोलिपल्ट बिहान ९ बजेतिर खगेन्द्रलाई सोही अस्थायी शिविरमा गोली हानी हत्या गरियो।
जाहेरी लगेको मिति	अप्रिल १२, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	जुन १८, २००९ मा पीडित परिवारले पुनरावेदन अदालत बागलुङमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दियो। प्रहरीको तर्क थियो, “सही तरिकाले जाहेरी नदिएकाले यसमा अनुसन्धान गर्न प्रहरी बाध्य छैन। साथै द्वन्द्वकालका घटनामा सुनुवाइ गर्ने अधिकार नागरिक अदालतलाई छैन। ”
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	नोभेम्बर ११, २००९ मा पुनरावेदन अदालत बागलुङले जिप्रका बागलुङलाई छिटोछरितो अनुसन्धान थाल्न परमादेश जारी गर्‍यो। यस आदेशका बाबजुद प्रहरीले कुनै कारवाही अगाडि बढाएको पाइएन।

केस नं	**५५**
नाम	**चन्द्रबहादुर विक**
जिल्ला	म्याग्दी
घटना संक्षेपमा	सम्भावित यातना तथा गैरन्यायिक हत्या। जनवरी ८, २००३ को बिहान कालीप्रसाद बटालियनबाट हातहतियार सहित आएका सेनाको एक समूहले माओवादी भएको शङ्काको आधारमा चन्द्र बहादुर विकलाई घरैबाट पक्राउ गरे। ३ दिनपछि रेडियो नेपालले चन्द्र बहादुर माओवादी भएको र बागलुङको बारञ्जा गाविस ६ स्थित पाइरोखोरियामा भएको भिडन्तमा सुरक्षाफौजद्वारा मारिएको समाचार प्रसारित गर्‍यो।
जाहेरी लगेको मिति	अप्रिल १२, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	जुन १८, २००९ मा पीडित परिवारले पुनरावेदन अदालत बागलुङमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दियो। प्रहरीको तर्क थियो, "सही तरिकाले जाहेरी नदिएकाले यसमा अनुसन्धान गर्न प्रहरी बाध्य छैन। साथै द्वन्द्वकालका घटनामा सुनुवाइ गर्ने अधिकार नागरिक अदालतलाई छैन।"
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	नोभेम्बर ११, २००९ मा पुनरावेदन अदालत बागलुङले जिप्रका बागलुङलाई छिटोछरितो अनुसन्धान थाल्न परमादेश जारी गर्‍यो। यस आदेशका बाबजुद प्रहरीले कुनै कारवाही अगाडि बढाएको पाइएन।

केस नं	**५६ देखि ५८**
नाम	**दल बहादुर दर्लामी, नारायण प्रसाद कनौजे र टेक बहादुर गाहा**
जिल्ला	पाल्पा
घटना संक्षेपमा	गैरन्यायिक हत्या। मार्च २२, २००५ को बेलुका ८:३० बजेतिर पाल्पाको आर्यभञ्ज्याङ्ग तर्फबाट आउँदै गरेको सेनाको तीनओटा गाडी चिदिपानी गाविस वडा नं. १ मा पर्ने धैरेनी भन्ने ठाउँमा रोकिए। भोलिपल्ट होली उत्सव मनाउन भनी सो बाटोमा केही विद्यार्थीहरूले गाडी रोक्दै चन्दा उठाइरहेका थिए। प्रत्यक्षदर्शीका अनुसार २५-३० जना सैन्यहरू गाडीबाट ओर्लिए र कुनै सोधपुछ नै नगरी तिनीहरूले अन्धाधुन्ध गोली चलाए तीनै जनाको घटनास्थलमै मृत्यु भयो।
जाहेरी लगेको मिति	डिसेम्बर ३१, २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	जुलाई २००९ मा पीडित परिवारले पुनरावेदन अदालत बुटवलमा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दियो
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	अक्टोबर ७, २००९ मा पुनरावेदन अदालत बुटवलले जिप्रका पाल्पालाई ३ महिनाभित्र अनुसन्धान थाल्न परमादेश जारी गर्‍यो। ३ महिना बितेपनि कुनै अनुसन्धान भएको पाइएन।

केस नं	**५९**
नाम	**मान बहादुर कार्की**
जिल्ला	सुर्खेत
घटना संक्षेपमा	जुन १०, २००६ को बिहानको ५ बजेतिर दुई माओवादी दिलिप र लोकेशले मन बहादुरलाई उनकै घरबाट अपहरण गरे। भोलि पल्ट बिहान मन बहादुरको लाश सोही लेखगाउँ गाविस वडा नं. ४ धनीगन्ध निवासी रतन बहादुर गौतमको घरबाहिर झुण्डिएको अवस्थामा पाइयो। उनलाई माओवादीले मारेका रहेछन्।
जाहेरी लगेको मिति	अगष्ट २००६
जाहेरी दर्ता भए नभएको	नभएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	पीडित परिवारले मुद्दा अगाडि बढाउन चाहेन।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	पीडकहरू हाल माओवादी पार्टी स्थानीय तहमा वरिष्ठ नेता छन्।

केस नं	**६० र ६१**
नाम	**गङ्गा बहादुर नेपाली र श्याम बहादुर कैनी**
जिल्ला	तनहुँ
घटना संक्षेपमा	अप्रिल २९, २००२ मा नेकपा (एमाले) का गाउँस्तरका राजनीतिक कार्यकर्ता गंगा बहादुर नेपालीलाई उनकै निवासमा पक्राउ गरी आर्मी ब्यारेक लगियो। सोही दिन करिब १० बजे राति सैन्य अधिकारीहरूले भरतलाई उनकै घरबाट अपहरण गरे। दुवै परिवारका सदस्यहरूले जानकारी दिएअनुसार भोलिपल्ट बिहान गंगा र भरतलाई सुरक्षाकर्मीहरूले हत्या गरे।
जाहेरी लगेको मिति	अप्रिल ६, २००७
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	जुन १८, २००९ मा पीडित परिवारले पुनरावेदन अदालत पोखरामा छिटोछरितो अनुसन्धान गराइपाउँ भनी परमादेश निवेदन दियो।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	२०६६ पौष ८ प्रहरीले अनुसन्धान जारी राखेको भन्ने आधारमा पुनरावेदन अदालत पोखराले परमादेश मुद्दा खारेज गऱ्यो। यो निर्णयलाई चुनौती दिँदै पीडितले सर्वोच्च अदालतमा मार्च २८, २०१० मा मुद्दा दायर गरे। यो मुद्दा हाल अदालतमा विचाराधीन छ र सुनुवाइ नोभेम्बर २५, २०१० मा हुनेछ। अप्रिल २१, २०११ मा मुद्दालाई प्राथमिकता दिने सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतका दुईजना न्यायाधीशहरूले फरक अवधारणा राखे। न्यायाधीश अवधेश कुमार यादवले सो मुद्दा ती महिना भित्रमा किनारा गर्नुपर्ने विचार राखे भने न्यायाधीश कृष्ण प्रसाद उपाध्यायले मुद्दाको अन्तिम सुनुवाइको मिति तोक्न नहुने राय व्यक्त गरे। परिणामस्वरूप सो मुद्दामा निर्णय गर्नका लागि अदालतको पूर्ण बेञ्चमा पठाइएको छ। पूर्ण बेञ्चको सुनुवाइको मिति हालसम्म तोकिएको छैन।

केस नं	**६२**
नाम	**धन कुमारी तुम्बाहाम्फे**
जिल्ला	उदयपुर
घटना संक्षेपमा	अप्रिल २४s २००५ का दिन धनकुमारी उदयपुर जिल्लाको मैनामैनी गाउँमा बसेका बेला सेनाले गाउँ घेरेको सुनी गाउँबाट भाग्ने प्रयास गरिन्। उनी भाग्न सकिनन्, र उनलाई करिब ५ बजेतिर सोमबारे चोकबाट पक्राउ गरियो। ती सैन्यहरूले उनको झोलाबाट नेकपा (माओवादी) को कागजात पनि बरामद गरे। एक प्रत्यक्षदर्शीका अनुसार भोलिपल्ट बिहान करिब १ बजेतिर सेनाले उनलाई घरबाट बाहिर निकाली डाँडातिर लगे र बलात्कार गरी हत्या गरे।
जाहेरी लगेको मिति	अगष्ट २७, २००९
जाहेरी दर्ता भए नभएको	भएको (अदालतको आदेशपछि)
२००८ - ०९ मा भएका प्रगति	प्रहरीले धेरै ढिलो गरी जाहेरी दर्ता गऱ्यो।
हालको प्रगति अक्टोबर २००९ पछि	अगष्ट १८, २००९ पुनरावेदन अदालत राजविराजले जिप्रका उदयपुरलाई जाहेरी दर्ता गरी छिटोछरितो अनुसन्धान थाल्न परमादेश जारी गऱ्यो। अगष्ट २७, २००९ प्रहरीले अदालतको आदेशबमोजिम जाहेरी दर्ता गऱ्यो। सातजना साक्षीको बयान लिनेबाहेक अनुसन्धानमा खासै प्रगति भएको पाइएन।

एडभोकेसी फोरम
गैरीधारा, काठमाडौं
पो ब नं. २१७९८
नेपाल

www.advocacyforum.org

ह्युमन राइट वाच
३५० फिफ्थ एभरेन्यु, ३४ सौं तला
न्यूयोर्क, NY 10118-3299
अमेरिका

www.hrw.org

HUMAN RIGHTS WATCH

चोटमाथि थपिंदो अपमान

युद्धकालीन ज्यादतीमा दण्डहीनता जारी छ

नोभेम्बर २००६ मा भएको विस्तृत शान्ति सम्झौताले नेपालको सशस्त्र द्वन्द्वलाई औपचारिकरूपमा टुङ्ग्याएको पाँच वर्ष बितिसक्दा पनि मानव अधिकार हननका घटनाका कैयन् पीडित व्यक्तिका परिवारहरू न्यायको प्रतीक्षामा छन्। नेपालको सरकार र एकीकृत नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) का बीचको दशक लामो सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा नागरिकहरूको गैरन्यायिक हत्या, यातना, जबरजस्ती बेपत्ता बनाउने कार्य र अन्य विभिन्न प्रकारका ज्यादतीहरूका लागि सुरक्षा फौज र माओवादी फौज, दुवैथरी जिम्मेवार थिए। ह्युमन राइट वाच र एडभोकेसी फोरमले वर्षौंदेखि पीडितका परिवारजनले दायर गरेका फौजदारी उजुरीमाथिको प्रगतिको अभाव र त्यसलाई सम्बोधन गर्नमा रहेको नेपालको न्यायप्रणालीको असफलताका बारेमा अभिलेख राखेका छन्।

चोटमाथि थपिंदो अपमान का अतिरिक्त ह्युमन राइट वाच र एडभोकेसी फोरमले दण्डहीनताका कारण पीडितका छ वटा परिवारमा परेको असर तथा २०१० को प्रतिवेदन *न्यायप्रति उदासीनता*का ६२ वटा मुद्दालाई अद्यावधिक गरेको छ। यस प्रतिवेदनले युद्धकालका मुद्दाहरूप्रति उत्तरदायित्वको अभावले अत्याचारलाई निरन्तरता दिन्छ भन्ने कुरामा प्रकाश पारेको छ। राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियरूप गरिएका जनमत श्रृजना र मुद्दामामिलाका बावजुद विगतमा र हालमा मानव अधिकार हननका घटनामा जिम्मेवार व्यक्तिहरू स्वतन्त्र हुने लक्षणहरू देखिइरहेका छन्। यसबाहेक, मानव अधिकार हननका लागि जिम्मेवार भनिएका केही व्यक्तिहरूले पदोन्नति पाएका छन्, उच्च सरकारी पदहरूमा नियुक्ति पाएका छन् वा शान्तिसेनामा रहेर सेवा गर्ने अवसर समेत पाएका छन्। एक पछिका अर्का सरकारहरूले पटक पटक द्वन्द्व सम्बद्ध मुद्दाहरू फिर्ता गर्ने र दोषीहरूलाई आममाफी दिने सङ्केत दिएका छन्।

नेपाल संविधानको मस्यौदा तयार गर्नमा र सङ्क्रमणकालीन न्याय प्रणालीको स्थापनाका लागि अघि बढिरहेका बेलामा राजनीतिक सजिलोका नाममा पहिलेका मानव अधिकार हननका घटनाहरूलाई छेउ लगाउनु हुन्न भन्ने कुरा पनि महत्त्वपूर्ण छ।

एउटा प्रहरी छापामा २४ वर्षका सन्जीव कुमार आफ्ना चारजना साथीहरूसहित कटैयाचुरीमा पक्राउ परेका थिए। केही दिन पछि प्रहरीले उनलाई गोली हानेर माऱ्यो।

© २०१० नयनतारा गुरुङ कक्षपति एमनेष्टी इन्टरन्याशनल